

İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar

An Approach to Comprehend the Nation Building Process of the Early Period of Turkish Republic, Theoretical Discussions on Nationalism and the Civic/Ethnic Duality

Murat Alakel*

Özet

Soğuk Savaş sonrası süreçte bazı federal devletlerin çökmesi ve küreselleşmeyle birlikte devlet-va-tandaş-millet ilişkisini belirleyen yeni tanımlamalara ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü ulusal kültür ve alt kültür çerçevesini zorlayan yeni etnik ve ayrılıkçı milliyetçiliklerin, ırkçılığın, yabancı düşmanlığının yükselmesi; milliyetçilik sonrası süreçte hem ulusal hem de bölgesel ve küresel siyasette bir sorun haline gelmiştir. Ulusal kimlik, makro ölçekli ulusal devlet düzeni üzerine oturmuş uluslararası sistemde, sistemik olarak daha mikro ölçekli devlet dışı aktörlerin de önemli olduğu bir yapıya bürünmüştür. Böylece yeni rejim ve düzen; yeni uluslararası yapıda siyasette, ekonomide, demokrasi ve insan hakla-rını ön plana çıkaran tam liberalizasyona geçmeyi amaçlamıştır. Seçim sonrası süreçte Türkiye; sivil, siyasî, sosyal dinamiklerinin yardımıyla demokratik yapısını güçlendirmek için yeni bir anayasa hazırlamaktadır. Bu yeni sözleşmede, evrensel ve demokratik bir standardı sağlayarak, devlet-toplum-birey ilişkilerini etnik, ideolojik, dini-mezhepsel, cinsiyet ve her türlü ayrımcılığın önüne geçirerek çağdaş ve medeni yeni bir düzen oluşturmak istemektedir. Bizim bu makalede amacımız, Cumhuriyet'in erken dönemde, Osmanlı millet sistemi sonrasında, sivil-etnik milliyetçiliğin ötesinde farklı milliyetçilik türle-rini tartışarak bir alternatif arayışıdır. Dönemin siyasî, sosyal ve kültürel çerçevesini betimleyerek -Tu-rancılık, Pan-Türkizm, Misak-ı Millî, Anadolu Milliyetçiliği- gibi siyasî akımlara da kısmen atıflarla, Türkiye'nin ulus inşası sürecinde ulusal kimlik, laik devlet-toplum, ulusçuluk, vatandaşlık, milliyet gibi kavramları ele alarak yeni Türkiye ulus devlet modelinin tek, homojen bir millet, tek devlet, tek dil ve siyasî aidiyet oluşturmak için izlediği politikaları tartışacağız. Konuyu özellikle etnik ve sivil milliyetçilik bağlamında tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Ulus Devlet, Türk Milleti ve Milliyetçilik, Etnik ya da Sivil Milliyetçilik, Ulus Devlet İnşası.

Abstract

After the Cold War era and globalization, the fall and division of some federal states also led to the need for redefining the relations between state and nation and citizen in the context of national culture and subculture. It draws the attentions of the researchers with the rise of ethnic separatist nationalism, racism, xenophobia in the national, regional and global politics of post-national terms. It is a systemic change from the macro national state order into more non-state micro level actors as sub-national groups in the international system. Thus, new regimes and orders favor full liberalizations, politics,

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muratalakel@hotmail.com, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi. Bu makalenin hazırlanmasında katkıları olan meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Ramazan Kılınç (Nebraska Üniversitesi) ve Asistanım Arş. Gör. M. Ali Akyurt'a teşekkür ederim.

Gör

Akademik
Bakış

1

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

economics, democracy and human rights. Nowadays, Turkey tries to rewrite its constitution so as to deepen its democratic structure with the help of socio-political dynamics in post-election process. It will be designed as a social contract with the relations of state-society and individuals within the framework of universal democratic standards rather than ethnic, ideological, religious, gender exclusions. Our purpose in this article, to reconsider alternatives and discuss the various types of nationalist ideologies, ethnic versus civic nationalism, during the early Republican period after the Ottoman Legacy and the Millet system. Having expressing the political, social, cultural context of the terms (Turanism, Panturkism, Misak-ı Milli) we have mentioned about national building process. At last, we elaborated the formation of new state identity, secular state and society, nationhood, citizenship, nationality and perceptions of the Turkish nation state model: one nation, one state, one language, one flag...

Key Words: Nationalism, Nation State, Turkish Nation and Nationalism, Ethnic or Civic Nationalism, Nation Building.

Giriş

Milliyetçilik, modern dünya sistemlerinin üzerine inşa edildiği bir tarihsel dönemdir. 19. yüzyıldan bu yana “dünya siyasî tarihindeki en derin, en inatçı ama yine de en öngörülen kara leke” olagelmıştır.¹ Milliyetçilik siyasî bir gruba aidiyet bilinci olarak tarif edilmektedir. Ulus inşası ve bunun sonucu olarak ulus devlet “milliyetçiliğin siyasî uygulaması, duygunun güce tercümesi”dir.² Milliyetçilik üzerine çalışan bilim adamları yaptıkları analizlerde sivil (civic) ve etnik milliyetçilik ikiliğini temel almayı adet edinmiştir.³ Milliyetçiliğin türleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar da vardır: Örneğin; ilkçi, modernist, doğulu, Batılı, siyasî-kültürel, iradeci, ırkçı-dışlayıcı, kapsayıcı-asimilasyoncu-entegrasyoncu, ayrılıkçı-reformcu milliyetçilikler gibi.⁴ Şüphesiz milliyetçilik literatürü çok zengin ve sürekli gelişen bir sahadır ve bu kavramın, devlet, ulus, ideoloji, tarih, dünyevileşme, çok kültürlülük, bölgeselleşme, ulusüstü, çokuluslu, sos-

1 John Dunn, “Nationalism”, *Theorizing Nationalism içinde*, ed. Ronald Beiner. Albany: State University of New York Press, 1999, s. 27. Milliyetçilikle ilgili kısa bir özet literatür incelemek için bkz. Beiner, 1999; Kohn, 1945; Kedourie, 1960; Hutchinson ve Smith, 1994; Smith, 1994; Anderson, 1991; Greenfeld, 1992; Hobsbawm, 1990; Guibernau, 1996; Balakrishnan, 1996; Kellas, 1998; Guibernau ve Rex, 1997; Esman, 1994; Dieckhoff, 2010; Kymlicka, 1998; Özkırımlı, 2000; Lerner vd., 1988.

2 Robert E. Lerner vd., *Western Civilisations: Their History and Their Culture*, Eleventh Edition, New York: Norton, 1988, s.809.

3 Bilindiği gibi pek çok farklı tasnif de mevcuttur. Örneğin James Kellas’ın tasnifinde etnik ve sosyal milliyetçilik vardır. Bu ayrım ikinci, sivil milliyetçilik olarak da isimlendirilebilir. Kellas’a göre “Sosyal milliyetçilik, ortak kökene değil ortak kültüre dayanır. O etnik ulusun üyesi olmayan herhangi birinin de bu kültürü benimseyip ulusa katılabilmesi anlamında kapsayıcıdır.” Bkz. Kellas, 1998: 65. Batılı-Doğulu ve siyasî-kültürel milliyetçilikler arasında yapılan ayrımlar da diğer tasniflerdendir. Bunun yanında, liberal milliyetçilik, bütünleştirici milliyetçilik, etnik milliyetçilik, ırkçı milliyetçilik, sömürge karşıtı milliyetçilik, çok uluslu imparatorluk milliyetçiliği, ulusüstü milliyetçilik vb. bkz. Aylin Ünver Noi, *Avrupa da Yükselen Milliyetçilik*, IQ Sanat Yayıncılık, 2007, 25-29. Aynı şekilde, yine etnik, ulusal, pan-milliyetçilik ve post-milliyetçilikle ilgili olarak da bkz. F. H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe*, 2005.

4 Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları -Eleştirel Bir Bakış-*, 3. bs., Doğu Batı y., Ankara, 2009, s. 11-80.

yal psikoloji, din, dil, kültür, kimlik, etnik, terör, şiddet, ayrımcılık, ırkçılık ve daha birçok kavram ve konuyla karmaşık bir ilişkisi vardır.⁵ Fakat Avrupa'nın dışında kalan ülkelerdeki ulus inşası süreçlerini sivil-etnik ikilik bağlamında tahlil etmek yanıltıcı olmaktadır. Çünkü Avrupa dışındaki ulus inşa süreçlerinde sivil ve etnik milliyetçiliğe has özellikler bir arada eş zamanlı olarak görülebilmektedir. Bu sebeple söz konusu bölgelerdeki ulus inşası süreçlerini analiz edebilmek için milliyetçiliğin yeniden kavramlaştırılması gerekmektedir. Yeni Türk dış politika kimlik oluşumunun şekillendirilmesinde geçmiş dönemlerin iyi analiz edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.⁶ Bu çalışma, sivil-etnik ikiliğinin Türkiye tecrübesindeki ulus inşasını tahlilde yetersiz kaldığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Örneğin farklı ülkelerde ve dönemlerde; dine karşı milliyetçilik, milliyetçilikte din ve siyasetin etnikleşmesi, seküler bir din olarak milliyetçilik, ulus devlet halkçılığı, ulusal halkçılık, kalkınma, modernizm gibi çok farklı öznel durumlar yaşanmaktadır.⁷

Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde sırasıyla sivil ve etnik milliyetçiliğin özellikleri ele alınacaktır. Burada milliyetçilik çalışmalarında ortaya konan teorik yaklaşımlar sivil-etnik ikilik açısından gözden geçirilecektir. Üçüncü bölümde ise ilk dönem Cumhuriyet Türkiye'sindeki ulus inşası süreci yorumlanacak ve söz konusu tecrübe, sivil ve etnik milliyetçiliğin teorik önermeleri açısından kısaca değerlendirilecektir. Son olarak Türkiye'nin milliyetçilik tecrübesini anlamak için yeni bir kavramlaştırmaya duyulan ihtiyaç vurgulanacaktır. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da, çalışmanın amacının milliyetçilik çalışmalarındaki geleneksel yaklaşımların yetersizliğini göstermekle sınırlı olduğu, yeni bir kavramlaştırma yapmanın bu çalışmayı bütünleyecek başka bir çalışmanın konusu olduğudur.

Sivil Milliyetçilik

Sivil yaklaşımda milliyetçilik, modernitenin ayrılmaz bir parçası olan siyasî bir eğilim olarak anlaşılır. Milliyetçilik "insanın kafa ve kalbini yeni düşünce ve duygularla doldurup onun bilincini örgütlü eyleme dönüştürmeye götüren"⁸, "bir tür duygu ya da kimlik, bir siyasî retorik biçimi, bir ideoloji, bir ilke ya da ilkeler grubu ve bir tür sosyo-politik hareket"⁹ olarak doğmuştur. Ulusal kimlik, sivil anlayış çerçevesinde araçsal bir yoldan inşa edilir. Buna göre sivil milliyetçilik teorisyenleri devleti, ulusal kimlik oluşum sürecinin başlangıç noktası

5 Alain Dieckhoff - Christophe Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, İletişim, 2005-2010, s. 9-20.

6 Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Vizyon Arayışları ve 'Dört Tarzı Siyaset', *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, ss.33-55.

7 Alain Dieckhoff - Christophe Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, İletişim, Orjinal bsm.2005-Çev.2010, s.209-247.

8 Hans Kohn, *The Idea of Nationalism*. New York: Macmillan, 1945, s.18.

9 Wayne Norman, "Theorizing Nationalism (Normatively): The First Steps", *Theorizing Nationalism* içinde, ed. Ronald Beiner. Albany: State University of New York Press, 1999, s. 56.

Gazi

Akademik
Bakış

3

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

sayar: "Bireyler devlete teslim olur, devlet de onlardan bir ulus çıkarır."¹⁰ Bu oluşum sürecinde ulusal kimlik; hukukun ve hukukun üstünlüğüne saygının hakim olduğu, sınırları çizilmiş bir toprak parçasında hissedilen bir siyasî topluluk duygusudur. Bu anlayışa göre, tek bir siyasî irade altındaki toprak ve millet bütünlüğü, millet olmanın bir ön şartı sayılır. Millî onur, vatandaşlıktan kaynaklanır. Vatandaşlık millî topluluğu tanımlar. Millet olma hissini ön şartı olan hükümet hukukun üstünde yer almaz, hukuka saygı gösterir. Halk, eğitim yoluyla bir yüksek kültüre dahil edilmeye çalışılır. Bu formülasyonda seçkinlerin rolü, kitleleri (kaba bir şekilde manipüle etmek yerine) yönetmektir.¹¹

Nikolas'a göre, Benedict Anderson, Ernest Gellner, Tom Nairn ve Eric Hobsbawm gibi sivil milliyetçilik teorisyenlerinin -aralarındaki farklara rağmen- arasındaki ortak varsayımlara dikkat çekmek mümkündür. Öncelikle, modern öncesi ile modern dönem arasında bir kültürel kırılma vardır. İkinci olarak, bir topluluğun üyeleri hem sosyal hem de politik katılımcılar olarak değerlendirilir. Üçüncü olarak, milletler endüstrileşme ve kapitalizmin ürünü olan siyasî birimler sayılır. Son olarak da, sivil milliyetçiliğin bütün teorisyenleri milletlere sosyal inşalar olarak bakarlar.¹² Bu çalışmadaki argümanlar öncelikle Anderson ve Gellner'den alınmıştır. Aşağıdaki satırlarda, önce milliyetçilikle modernite arasındaki ilişki ele alınacak, sonra da sivil anlayışta milliyetçiliğin ne gibi özelliklere sahip olduğu araştırılacaktır.

Modernite ve Bir Siyasî Ürün Olarak Milliyetçilik

Sivil milliyetçiliğe göre milliyetçiliğin kökleri temel olarak moderniteye dayanmaktadır. Modernite, milletlerin ortaya çıkmasını sağlayan gerekli şartların oluşmasını kendi içinde bulundurmaktadır. Modernitenin pazar, ekonomi, sanayi, sermaye ve matbaa (*print capital*) sermayesinden oluşan yapısal unsurları, egemen devletleri ortaya çıkarmıştır. Nikolas'ın belirttiği gibi, "Bunlar, grupların yeni bir iletişim düzeyiyle yeni bir (tarih ve hafıza da dahil olmak üzere) zaman ve toprak algısını da içeren yeni bir birlikte yaşama seviyesine geçmelerine izin veren araçları devreye sokmuştur." Pek çok uluslararası ilişkiler bilgini Vestefalya Barışını Avrupa'da egemen ulus devletlerin başlangıcı kabul etse de¹³, milliyetçilik tarihsel, coğrafi, kültürel ve dilsel gibi daha geniş açıdan Avrupa siyaset sahnesine 19. yüzyılda girmiştir.¹⁴

Kohn milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla sonuçlanan tarihsel aşamaları anlatırken Avrupa'nın "vatanseverlik" (*patriotism*)i Rönesans'ta Greko-Romen mirasın-

10 Michel Seymour, "On Redefining the Nation", 1999, *Monist*, 82 (3): 411-445, s. 412.

11 Margareta Mary Nikolas, *False Opposites in Nationalism: An Examination of the Dichotomy of Civic Nationalism and Ethnic Nationalism in Modern Europe*, 1999, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Monash University, Centre for European Studies. The Nationalism Project'in internet sitesinden ulaşılabilir: <http://www.nationalismproject.org/articles/nikolas/title.html>. Net ortamında olduğundan, sayfa numarası verilememektedir.

12 Nikolas, *a.g.e.*

13 Bkz. Carlo Jean, "The Role of the Nation State in Providing Security in a Changed World", *The International Spectator*, 1998, 33 (1): 67-78.

14 Lerner vd., *a.g.e.*, 1988, s.809.

dan hareketle icat ettiğini, Reformasyon'un bu "vatanseverlik" mirasının sekülerleşmesini sağladığını, bu sürece giden siyasî ve kültürel entegrasyona da Fransız İhtilali ile erişildiğini savunmaktadır: "Milliyetçilik fikri Fransız İhtilali sırasında olgunluğa erişti; bu fikrin içi bütün vatandaşların paylaşabileceği bir bilinçle dolduruldu ve kitlelerin siyasî ve kültürel entegrasyonla millete dönüşmesi mümkün kılındı."¹⁵ Gellner, milliyetçiliği 19. yüzyılda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin sosyolojik bir sonucu olarak görür. Gellner'in yaklaşımına göre milliyetçilik modern bir toplum kurmak için gereken temel bir şeydir. Ona göre iki şart milliyetçiliği siyasî bağlılığın doğal bir formu seviyesine yükseltir: Geçerli bir biçim sayılan genel okuryazarlık ve belli bir ifade ortamını kullanan özel eğitim mekanizması.¹⁶ Gellner gibi Eriksen de sanayileşme ile milliyetçiliği ilişkilendirir: "19. yüzyılda bütün Avrupa ülkelerinde benzer büyük çaplı süreçler meydana geldi. Milliyetçi ideoloji gibi modern devlet de, tarihsel ve mantıksal olarak okuryazarlığın yaygınlaşması, zamanın ölçülmesi, sanayi kapitalizminin gelişmesiyle ilgilidir."¹⁷

Sivil milliyetçilik; "zaten var olan belli siyasî sınırlar içinde oturan",¹⁸ kültürel açıdan homojen, birleşik bir gruba ulaşma çabasını temsil eder. Bu sebeple, Nikolas'ın ifadesiyle, "sivil milliyetçilik için başlangıç noktası devlettir ve milliyetçilik bu devletin, kendine ait, sınırlarıyla uyuşan bir millet ortaya çıkarma çabasıdır." Ulus devletin siyasî organizasyonu, devleti sınırları içinde sınırsız, bölünmez ve azami bir güce sahip teritoryal (*territorial*) bir aktör olarak görür. Egemenlik, devletin söz konusu gücünü betimlemek için icat edilmiştir. Egemenlik "sınırlanmış ve teritoryal bir mekan üzerinde mutlak kontrol" öngörür ve "devletin, mutlak egemenin kontrolündeki merkezî ordu ve ekonomi tarafından korunup genişletilen toprakları içinde kalan arazi ve nüfusa kazanmış birleştirici *ruh* olarak tahayyül edilir."¹⁹ Kedourie'nin gayet veciz bir şekilde dile getirdiği gibi milliyetçilik, Avrupa'nın geçmişinde "yavaş yavaş ortaya çıkan ve teritoryal egemen devletlik iddiasında bulunan milletlerin resmi"ni sunmaktadır. Aynı şekilde "Batı Avrupa'da millet ve devletin kuruluş süreci, kral / merkezî devlet / asayiş ve tek hukukluluk / ticaret / ulusal ortak ekonomik pazar / ortak duygular ve kültür / millet (16.yy) / milliyetçilik ideolojisi (18.yy) / ulus-devlet / içte asimilasyon, dışta emperyalizm; bu süreç içerisinde Batı'da önce millet, iki yüzyıl sonra milliyetçilik arkasından ulus-devlet oluşturulmuştur."²⁰ Türkiye'de ve diğer birçok Batı Avrupa dışı ülkelerde bu süreç tersinden işlemiştir.

15 Kohn, *a.g.e.*, 1945, s.19.

16 Ernest Gellner, *Nations and Nationalism: Perspectives on the Past*. Oxford: Blackwell, 1983, s.22.

17 Thomas Hylland Eriksen, "Ethnicity versus Nationalism", *Journal of Peace Research*, 28 (3): 263-278. 1991, s.267. akt. McCullough, H.B. (ed.) *Political Ideologies and Political Philosophies*. Toronto: Thompson Educational Publishing, 1995, s.178.

18 Nikolas, *a.g.e.*, 1999.

19 W.C. Opello - S. J. Rosow, *The Nation-State and Global Order: A Historical Introduction to Contemporary Politics*. Columbia: Columbia University Press, 1997, s.105.

20 Baskın Oran, *Türkiyede Azınlıklar*, İletişim, 6. Bs., 2010, s.18.

Görüş

Akademik
Bakış

5

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

Vatandaşlık, Millet Olmak ve “Yüksek Kültür”

Benedict Anderson'ın meşhur formülü “muhayyel cemaatler”, sivil milliyetçiliğin özünü ifade etmektedir. Ona göre milliyetçilik (ve millet, milliyet gibi diğer ilgili tanımlar) belli türden bir siyasî üründür.²¹ Yani bir millet kolayca bir siyasî proje olarak nitelenebilir. Belli bir değerler grubuna dayanmaz, bizim algı ve tahayyüllerimizin bir sonucudur:

Kapitalizm ile matbaa teknolojisi arasında, insan dilinin mukadder çeşitliliği temelinde gerçekleşen yakınlaşma, basit morfolojisiyle modern ulusa zemin hazırlayan yeni bir muhayyel cemaat biçimine imkân verdi. Bu cemaatlerin potansiyel esnekliği için olarak sınırlıydı ve aynı zamanda mevcut siyasî sınırlarla sadece tesadüfî bir ilişkisi vardı.²²

Anderson'ın kavramsallaştırmasına göre millet, sınırlı ve egemen bir cemaat olarak tahayyül edilmiştir. “Sınırlı” olarak tahayyül edilmiştir, çünkü sonlu bir nüfusu ve ötesinde diğer milletlerin bulunduğu çizilmiş sınırları vardır. “Egemen” olarak tahayyül edilmiştir çünkü millet kavramı, Tanrı'nın takdiri-ne dayalı sayılan ve hiyerarşik hanedanlık alanının yok edildiği Aydınlanma ve İhtilal çağında yaratılmıştır. Son olarak “cemaat” olarak tahayyül edilmiştir çünkü her birindeki adaletsiz uygulamalar bir yana, her millet her zaman “derin ve yatay bir arkadaşlık” şeklinde algılanmıştır.²³ Fransa genelde milliyetçiliğin sivil biçimine ev sahipliği yapmış bir örnek olarak gösterilir. Fransa'da milliyetçilik, kozmopolit aristokratik seçkinlerin geleneksel ayrıcalıklarına karşı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Fransa'daki milliyetçiliğin “sivil” doğası, vatandaşlara yüklediği vazifelerle birlikte yeni haklar da veriyordu. Bu yüzden Fransa tecrübesinde milliyetçilik, millet olmayı siyasî katılım ve vatandaşlık zemininde tanımladı. Sivil formülasyonda olduğu gibi, Fransa'daki milli grubun üyeleri “sınırları belirlenmiş bir siyasî cemaat içinde katılımı, ortak siyasî değerleri, içinde buldukları devlete aidiyet hissini ve genellikle ortak bir dili paylaşıyorlar.”²⁴

Sivil milliyetçiliğin millet olma tanımında doğuştan gelen şeyler önemsenmez. Michael Ignatieff'in ifadesiyle “Sivil millet, belli bir siyasî hedefi şereflelendirmek üzere bireylerin kararı tarafından yaratılan bir cemaattir.”²⁵ Tabii ki yine birtakım değer ve ilkeler söz konusudur; fakat bunlar doğuştan gelmemiş, tarihin akışı içinde insanların iradesi tarafından inşa edilmiştir. Smith'in özlü bir şekilde ifade ettiği gibi bu millet modeli, “millî topraklar ya da anavatanın

21 Benedict Anderson, 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londra-New York: Verso. 1991, s.4.

22 Anderson, *a.g.e.*, 1991, s.45.

23 Anderson, *a.g.e.*, 1991: s.5-7.

24 Charles A. Kupchan, “Introduction: Nationalism Resurgent”, *Nationalism and Nationalities in the New Europe içinde*, ed. Charles A. Kupchan, Londra: Cornell University Press, 1-14., 1995, s.4.

25 Michael Ignatieff, *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*. New York: Farrar, Strauss & Giroux, 1993, s.11 akt. Yack, Bernard. 1999. “The Myth of Civic Nation”, *Theorizing Nationalism içinde*, ed. Ronald Beiner, Albany: State University of New York Press, 1999, s.104.

merkezî konumunu, ortak bir kanun ve kurum sistemi, siyasî cemaat içinde vatandaşların yasal eşitliğini ve vatandaşları bir arada tutan sivil kitle kültürünün önemi"ni vurgulamaktadır.²⁶

İletişim ve eğitimin belli bir seviyesi sayesinde erişilen "vatandaşları bir arada tutan sivil kültür" Gellner'in formülasyonunda "yüksek kültür" olarak isimlendirilir.²⁷ Kültürel standardizasyonda belli bir aşamaya gelmek sivil milliyetçiliğin rüyalarındandır. Söz konusu "yüksek kültür"ü halka yaymanın başlıca iki aracı, millî eğitim ve entelektüellerdir. Jean Jacques Rousseau'nun iki yüzyılı aşkın zaman önce belirttiği gibi eğitim, vatandaşlar yaratmanın ve onları şekillendirmenin temel yoludur. Bu paralelde Rousseau'ya göre "Hükümetlerin görevi millet evlatlarının içinde şekil kazanacağı kalıbı (eğitim kurumunu) yontmaktır."²⁸ Burada devletin rolü "Kültürü gerekli ve paylaşılan bir ortam kılarak ve eğitim altyapısını ayakta tutma yeteneğini kullanarak yüksek kültürün devamına hizmet etmektir.²⁹ Bu kültürün içeriğini seküler bir ideoloji oluşturmuştur. Söz konusu ideoloji Aydınlanma süreci sonucunda dinin yerini almıştır: "Milliyetçilik, insanı özerk sayan Kant'cı yaklaşıma dayanan seküler bir ideolojidir ve bu ideoloji kurtuluş yolu olarak dinin yerine siyaseti koyar."³⁰ Gellner'e göre böylesi bir "yüksek kültür"ü devam ettirmek, milliyetçiliğin "bütün bir siyasî birim ve onun bütün nüfusuyla eşit derecede geniş okumuş bir yüksek kültürün içine girmek, ona katılmak, onunla özdeşleşmek" olduğu anlamına gelir.³¹

Buraya kadar sivil milliyetçiliğin somut bir tipolojisini ortaya koymaya çalıştık. Görüldüğü gibi millet olmak, bu tip milliyetçilikte genelde sosyal bir inşa olarak kabul edilir. Peki ama bu formülasyonda etnik bileşenlerin yeri nedir? Bu tipolojide söz konusu nesnel özellikler tamamen önemsiz midir? Eğer önemsizlerse, bunlara biçilen rol nedir? Wicker'den yaptığımız uzun alıntı bu sorulara cevap niteliğindedir:

(...) etnik, kültürel ya da doğal bir öz gibi şeyler söz konusu değildir; etnik gruplar, kültürler ya da milletler olarak ortaya çıkan oluşumlar artık insan eylemini meydana getiren ve belirleyen öznel-ötesi bütünlükler olarak düşünülmemeli. Bilakis tarihin ürünleri, dolayısıyla da halkın çıkarlarının harekete geçirdiği somut eylemler olarak yorumlanmalı. Bu tür oluşumlar toplumsal aktörler tarafından kendi toplumsal konumlarının çıkarı doğrultusunda benimsenen inşalardır. Ancak bundan sonra tutarlı bir tarih ve homojen teritoryal bir karakterle donanırlar. Bu teorik kanuna göre sosyal bilimcilerden beklenen, hangi toplumsal aktör-

26 Anthony D. Smith, "National Identity and the Idea of European Unity," *International Affairs*, 68 (1): s. 55-76., 1992, s.60.

27 Gellner, *a.g.e.*, 1983, s. 34.

28 Akt. Susanne Wiborg, "Political and Cultural Nationalism in Education: The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education", *Comparative Education*, 36 (2): 235-243., 2000, s. 235.

29 Nikolas, *a.g.e.*, 1999.

30 Elie Kedourie, *Nationalism, 1960*, Londra: Hutchinson akt. John Hutchinson - Anthony D. Smith (ed.), *Nationalism*. New York: Oxford University Press, 1994, s.47.

31 Gellner, *a.g.e.*, 1983, s.9.

Görüş

Akademik
Bakış

7

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

lerin bu tür etnisite, kültür ve millet kavramlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunduğunu araştırmaları ve bu gibi bütünlükleri gerçek kılmakta kullanılan stratejileri ve inşa süreçlerini tespit etmeleridir. Çünkü toplumsal sınıflar gibi etnik gruplar, kültürler ve milletlerin de kendilerinde var olmayıp kendileri için var oldukları düşünülmektedir.³²

Etnik Milliyetçilik

Etnik milliyetçilik yaklaşımı milleti tanımlamak için nesnel özelliklere başvurur. Buna göre millet; dil, tarih ve kültür üzerine kuruludur ve milletin üyelerinin aynı soydan gelmeleri ya da en azından aynı soydan geldiklerine inanmaları gerekir. Etnik milliyetçiliğe göre milletin oluşması devletin oluşmasından önce gelir. Bu yüzden de millet, çoğu zaman “her bir bireyi aşan bir tür kolektif varlık” olarak yorumlanır.³³ Millî kimliğin ayırt edici vasıfları, etnik kimliğin (mitler ve hatıralar gibi) bileşenlerinden çıkarılır. Etnik milliyetçi bakışta devletlerin kendi milletleri, milletlerin de kendi devletleri olmalıdır. Etnik milliyetçilik taraftarları etnik kimliğin unsurlarına öncelik verir; ancak sivil milliyetçilerin öncelik verdiği millet oluşumunun öznel özelliklerinin etkisini de kabul ederler. İlerleyen satırlarda öncelikle “etnik” kelimesi kavramsallaştırılmaya çalışılmış, ikinci olarak etnik anlayış doğrultusundaki milliyetçiliğin özellikleri ortaya konmuş, son olarak da etnik bir milliyetçilik anlayışına sahip olmanın sonuçları incelenmiştir. Burada etnik milliyetçiliğin özellikleriyle ilgili argümanlar esas olarak Anthony Smith’ten alınacaktır.

“Etnik” Terimi

Etnik milliyetçiliğin analizinde cevaplanması gereken ilk soru etnik grubun ne olduğudur. Esmen’a göre “etnik kimlik, çoğu kez soy ortaklığı ya da sonradan kurulan akrabalığı içerecek şekilde aynı kökenden geldiği iddiasındaki; görenek, kıyafet ve özellikle de dil açısından ayırt edici ve değerli kültürel işaretlere sahip; ortak bir tarihten gelen ve aynı ortak kaderi paylaşmayı uman bir topluluğa atıf yapar.”³⁴ Hastings ise terimi ortak bir kültüre sahip olmakla ilişkilendirir ve kültürü, etnik grup tanımının merkezine yerleştirir. Hastings’e göre ortak kültürün bileşenleri şöyle nitelenebilir:

*(...) bir insan grubunun hayatın temel şeylerini –kılık kıyafetlerini, ev mimarilerini, evcil hayvanları tarıma koşma yollarını, toplumun işleyişini biçimlendirip kadın ve erkekler arasında rolleri paylaştıran temel işleri, avlanmanın örgütlenmesini, cinayet ve hırsızlığın cezalandırılma biçimini, tehdit teşkil eden mütecaviz kimseler karşısında yapılacak savunmayı, mülkiyet ve otoritenin devredilme biçimini, doğum, evlilik ve ölüm ritüellerini, kur yapma geleneklerini, deyimleri, şarkıları, ninnileri, ortak tarih ve mitleri, ölümden sonrasına, tanrı, tanrılara ve diğer ruhsal varlıklara ilişkin inançları - paylaştığı ortak kültür.*³⁵

32 Hans-Rudolf Wicker, “Introduction: Theorizing Ethnicity and Nationalism”, *Rethinking Nationalism & Ethnicity: The Struggle for Meaning and Order in Europe* içinde, H. R. Wicker, Oxford-New York, Berg., 1997, s.1

33 Seymour, a.g.e., 1999, s. 412.

34 Milton J. Esmen, *Ethnic Politics*. Londra: Cornell Univ. Press, 1994, s. 15-16.

35 Adrian Hastings, *The Construction of Nationhood Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s.167.

Connor'un "millet" (*nation*) kelimesinin kökenine ilişkin çalışması da etnik grup ile ulus inşası arasındaki ilişkinin dilsel boyutunu göstermek açısından yararlı olabilir. Buna göre "millet kelimesi Latince'den gelmektedir ve bu kelime ilk kullanıldığında açıkça ortak kan bağı düşüncesini ifade etmekteydi." Millet kelimesi "doğmak anlamına gelen *nasci* fiilinin geçmiş zamanı"ndan türetilmiştir. Yine "Latince'deki isim hali olan *nationem* soy ya da ırkı ifade etmektedir." Örneğin; "Bazı Ortaçağ üniversitelerinde, bir öğrencinin *nationem*'i ülkenin hangi bölgesinden geldiğini ifade etmekteydi." Kelimenin tarihini takip etmeye devam edersek, kelime 13. yüzyıl sonlarında İngilizce'ye girdiğinde "öncelikli olarak kan bağına sahip bir grup anlamına geliyordu."³⁶ Milletin tarihte kanla ilişkilendirilmesi istisnai bir durum değildir. "Kanınla düşün" şeklindeki meşhur motto (Bismarck) kısa ve öz bir şekilde bu boyutu temsil etmektedir. Buna göre, son yüzyıl da dahil olmak üzere bazıları ırkı, milletin eş anlamlısı olarak anlamaktadır. Aynı sorun kısmen de olsa, Türkiye'de de yaşanmaktadır; yani milletin etnik ve ırkı aşan bir kapsayıcı üst siyasî, sosyal ve kültürel bir kimlik olduğu gerçeğinin kabul edilmesi. Etnik milliyetçilikte a priori değerler ve sınırlar kümesi bütün diğer referanslardan önce gelir. Yine etnik milliyetçilikte bir insanın kendine ilişkin duygusu önemli değildir. İnsanın hak ettiği tek etiket, kanında taşıdığıdır. İngiliz şair Swinburne (1837-1909) şöyle yazmıştı:³⁷

Rüyalarla değil kanla ve demirle

Yaşamaz mı bir millet?

Etnik Milliyetçiliğin Türleri

Anthony Smith, millet oluşumunda etnik bileşenlere önemli bir rol veren teorisyenlerdendir. Smith, "Milletlerin Etnik Kökenleri" (*The Ethnic Origins of Nations*) başlıklı eserinde "doğal" bir milletin kurulma zemininin, etnik yaratılışı olduğunu savunur.³⁸ Smith, milliyetçiliği modernitenin ayrılmaz bir parçası olarak gören sivil yaklaşımlara karşı çıkar. Buna karşılık o, milletin kökenlerinin zaten orada mevcut olduklarını ve modernitenin devrimleri ile birlikte kendilerini dışa vurma imkânı kazandıklarını iddia eder. Bu çerçevede Smith milliyetçiliğin ve millet olmanın bazı boyutlarını aşağıdaki gibi sıralar:³⁹

- Aynı kültürel popülasyonların kendi "anayurt"larında ülkesel sınırlanmışlığı;
- Topluluğun köken mitleri ve tarihsel hatıraları arasında ortaklık;
- Kitlenin ortak bağı, standart hale gelmiş kültür;
- Anayurt sınırları içinde bütün üyeler için ortak ülkesel işbölümü ve seferberlik ile kaynakların bütün üyelerin mülkiyetinde oluşu;
- Ortak yasalar ve kurumların altındaki ortak bir yasal hak ve görevler sisteminin bütün üyelerin elinde bulunması.

36 Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, New Jersey: Princeton. 1994, s. 94-95.

37 Akt. Connor, *a.g.e.*, 1994, s.210

38 Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell, 1986, s.154.

39 Anthony D. Smith, "National Identity and the Idea of European Unity," *International Affairs*. 68 (1), 1992, s. 55-76, s. 58.

Gazi

Akademik
Bakış

9

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, Smith'in milliyetçiliğe yönelik radikal ilkçi-kökçü (*primordial*) bir bakışı yoktur. Bu duygunun köklerini işlevsel bir bakış açısıyla açıklar. Etnik grubu, milliyetçiliğin kökenleri olarak konumlarken aynı zamanda modernitenin bu duygunun dönüşümü üzerindeki etkisini de kabul eder. Saf bir kökçü değildir; çünkü "teorisi etnik kökeni özleştirmez, sadece millet ve milliyetçilik açısından önemini vurgular."⁴⁰

Etnik milliyetçilik tam ifadesini Doğu ve Orta Avrupa milliyetçiliklerinde, özellikle de Alman milliyetçiliğinde bulur. Hobsbawm, milliyetçiliğin Doğu Avrupa'ya doğru yayılması sırasında milliyetçilik anlayışında sivil milliyetçilikten etnik milliyetçiliğe bir geçiş gerçekleştiğini iddia eder.⁴¹ Ona göre etnisite ve dil giderek daha çok millet olmanın kıstasları haline gelmiştir. Almanya ve İtalya'nın 19. yüzyıl sonlarında birliklerini sağlamaları böylesi bir ideolojik atmosferde olmuştur. Böylesi bir milliyetçilik anlayışının ortaya çıkışında Alman entelektüellerinin büyük etkisi olmuştur. Johann von Herder, Friedrich Schlegel, Georg Wilhelm Hegel, J. G. Fichte ve daha sonra Heinrich von Treitschke'den oluşan bu entelektüeller, "saf, basit ve yozlaşmamış köylülüğe yönelik ve romantik tutku"yu uyandırdılar ve "'halk'ın folklor açısından yeniden keşfedilmesi anlamında halkın konuştuğu yerel diller çok önemliydi."⁴² Bu yeniden keşif; filolog, tarihçi, folklorcu, etnograf ve sözlükçü gibi şehirli entelektüeller tarafından gerçekleştirildi.⁴³ Bunlar geçmiş, şimdiki anılamının ve geleceği planlamanın bir aracı olarak gördüler. Medeniyetin yapay bir uluslararası elitin değil halkın, *Volk*'un kültürünün bir ürünü olduğuna inanıyorlardı.⁴⁴ Toplumun, tarih ve gelenekler boyunca gerçekleşen organik evrimin bir ürünü olduğunu kabul ettiler. Örneğin Treitschke, vatanseverliği (*patriotism*) "siyasî topluluk (*body-politic*)la işbirliği yapma, atalarının başarılarına dayanma ve bunları gelecek nesillere aktarma bilinci" olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Treitschke'nin anlayışına göre ortak bir tarihsel geçmiş, milliyetçiliğin temel kurucu özelliklerinden biridir. Hobsbawm'ın bakışına göre ise⁴⁶ dilsel ve kültürel özelliklerle birlikte tarihsel kader, edilgin halkları (*passive Volkheit*) varlıklarının bilincine varmaya itmiştir. Hobsbawm bu değişimi açıklamak için üç gelişme sayar:⁴⁷ "Modernitenin hücumu tarafından tehdit edilen geleneksel grupların direnişi; gelişmiş ülkelerin şehirleşen toplumlarında hızla büyüyen, pek geleneksel olmayan yeni sınıf ve katmanlar; ve halkların çoklu bir diasporasını dünyanın dört bir yanına yayan, birlikte yaşama alışkanlık ve teamülleri olmayan insanları, hem yerlilere hem de diğer göçmen gruplara yabancı kılan eşi görülmemiş göçler."

40 Nikolas, *a.g.e.*, 1999.

41 Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s.102.

42 Hobsbawm, *a.g.e.*, 1990, s.104.

43 Smith, *a.g.e.*, 1992, s.60.

44 Lerner vd., *a.g.e.*, 1988: s.811.

45 Akt. Montserrat Guibernau, *Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press. 1996, s. 10.

46 Hobsbawm, *a.g.e.*, 1990, s. 101.

47 Hobsbawm, *a.g.e.*, 1990, s. 109.

Bilinçlenme sürecinde, bu etnik grupların yeni bir toplum biçimi yaratmaları gerekiyordu. Millet olmanın ardındaki nesnel etkenler çok önemli olduğu için, yeni kurulan toplumun yapıtaşları elde bulunanlardan; dil, kültür, ten rengi, tarih ve din gibi *Volk*'u oluşturabilecek şeylerden hareketle oluşturulmalıydı.⁴⁸ Buradan "sivil bilinçten çok etnisite/kan bilinci yeni ortaya çıkan siyasî kültürü belirlemektedir"⁴⁹ sonucu çıkarılabilir. Böylece bu süreçte kültür siyasallaşmıştır. Bu da etnik milliyetçiliği dışlayıcı bir ideoloji haline getirmiştir. Tarihin kullanımı bu süreçte kaçınılmaz bir gelişmedir; çünkü bu süreç, topluluğun arzularını doğal, meşru ve kendi içsel gelişmesinde içkin gösteren bir tarih yaratmak için bir miktar icatta bulunmayı gerektirmektedir.⁵⁰ Nairn'in açıkladığı gibi "Yeni orta-sınıfın milliyetçilik entelijansiyası kitleleri tarihe davet etmek zorundadır ve bu davetiyenin, anladıkları dilde yazılması gerekir."⁵¹

Etnik Milliyetçiliğin Zor Sonuçları

Ulus inşasının etnik yolu pek çok zor sonuç doğurmuştur. Bir etnik grubun kimlik inşasında yabancılar, tanım gereği içerdekilerle kıyaslanamaz: "Dışarıdakiler ne dönüştürülebilir ne de kabul edilebilir yanlış bir seçim yapmak suçunu işlememişlerdir; ne eğitilebilirler ne geliştirilebilirler ne de anlaşılabilirler, basit ve değişmez bir şekilde farklıdır."⁵² Bu fark çoğunlukla aşağılığı ve aynı zamanda tehlikeyi besler.

Etnik milliyetçiliğin doğal olarak toplumsal çatlaklarla yakından ilişkili olduğu şeklinde yaygın bir inanç vardır. Diğer bir deyişle bir ülke çok sayıda etnik grubu barındırıyorsa etnik milliyetçilik çatışma üreten bir kalıp olabilir. Ulus inşası sürecinde seçilen milliyetçilik tipi böyle bir ülkedeki istikrarı etkiler. Bloom'a göre "ulus inşasıyla, hem yeni bir devletin kendisini siyasî bir varlık olarak şekillendirip kurmasını hem de uygulanabilir derecede birlik, adaptasyon, başarı ve halk arasında millî kimlik duygusu yaratma süreçleri kastedilmektedir."⁵³ Fakat aynı süreç milletin psikolojik yaratımını da gerçekleştirmelidir. Bir ülkede çok sayıda etnik grup bulunduğu, milliyetçilik tipinin doğası onlara uygun olarak kendi yapısal sonuçlarını üretir. Ulus inşası ya da millî kimlik oluşturma sürecinin sonunun olmadığı hatırlanmalıdır. Niçin? Bloom'a göre "Her zaman şu ya da bu sebepten önceki kimliklere bağlı kalan ve ulus-devlet kimliğini benimsemeyen kişiler ve etnik gruplar olacaktır."⁵⁴

Etnik milliyetçilik yukarıda değinilen sonuçların yanı sıra bazı dolaylı toplumsal sonuçlar da doğurur. Bunlardan, bir etnik seçilme miti yaratmak anıl-

48 Nikolas, *a.g.e.*, 1999.

49 Nikolas, *a.g.e.*, 1999.

50 Nikolas, *a.g.e.*, 1999.

51 Thomas Nairn, *Faces of Nationalism: Janus Revisited*, Londra, Verso, 1997, s. 340 akt. Nikolas, *a.g.e.*, 1999.

52 Sasja Tempelman, "Constructions of Cultural Identity: Multiculturalism and Exclusion", *Political Studies*, 47:17-31. 1999, s.18.

53 Bloom, William. *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s.55.

54 Bloom, *a.g.e.*, 1990: s.63.

maya değer. Seçilmiş millet miti çok çeşitli tarihsel ve toplumsal şartlardan kaynaklanıyor olabilir. Mesela Almanya'daki Nasyonal Sosyalizm örneğinde görülen saf etnik seçilme miti, İsrail örneğinde görülenden farklıdır. Gil Merom "İsrail'in Millî Güvenliği ve İstisnacılık Miti" (Israel's National Security and the Myth of Exceptionalism) başlığı altında şöyle der:⁵⁵ "Toplumsal grupların üyeleri kolektif kimlik duygularını iki tür algı temelinde geliştirme eğilimi gösteriyorlar: Grup içinde paylaşılan özelliklere ilişkin algılar ve bu özelliklerle diğer toplumsal grupların özellikleri arasındaki farklara ilişkin algılar." İsrail halkı kendisini Tanrı tarafından *am nivchar* (seçilmiş), dahası *la'goyim* (milletlerin üzerine ışık) olarak algıladığı için bu durum İsrail için geçerlidir. Bu algıyı biçiminin bir Kitab-ı Mukaddes arka planı ve geleneği vardır. David Ben-Gurion 1950'de kısa ve öz bir şekilde bu algının altını çizer: "Biz insanlığın genel şablonuna uymuyoruz."⁵⁶ Bir diğer konuşmasında ise bu farkı şöyle formüle eder: "Bizi nesiller boyunca olduğu gibi bugün de biricik kılan üstün vasfımız, entelektüel ve moral avantajımızdır."⁵⁷ Seçilmiş halk duygusunun pekiştirilmesi şovenizmi de besleyebilir. Ramet'in de belirttiği gibi, özel bir etnik-millî nitelikteki şovenizm, öncelikli olarak "milleğe yönelik bir tehdit olduğuna ilişkin bir mitin desteklenmesi", "düşmanca komplo kavrayışının ebedileştirilmesi" ve "millî geçmişin sürekli yüceltilmesi"ne odaklanır.⁵⁸ Bunu biraz daha aşırıya götürdüğümüzde Siyonizm örneğinde olduğu gibi Pan-cı yani yayılcı emperyal bir milliyetçilik türüne dönüşebilir.

Sivil ve etnik milliyetçilik tipolojilerini bu şekilde ele aldıktan sonra, bu yaklaşımların argümanlarını karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloyla özetleyebiliriz:⁵⁹

Tablo 1: Etnik ve Sivil Milliyetçiliğin Karşılaştırmalı Temel Özellikleri

	Kimliğin Özüt	Üyeliğin Dayanağı	Yabancılar Bakış	a-Dış ilişkiler b-Dışlama şekli
Etnik	Doğal özellikler	Ortak özellikler	Bütünüyle farklı	a-Karşılıklı düşmanlık b-Tahliye, içeride homojenleştirme
Sivil	Belirsiz rutinler ve gelenekler	İçsel yakınlık	Tanıdık değil	a-Etkileşim b-Farklı davranma

Kaynak: Tempelman, Sasja. "Constructions of Cultural Identity: Multiculturalism and Exclusion", *Political Studies*, 47:17-31., 1999, s.19

⁵⁵ Gil Merom, "Israel's National Security and the Myth of Exceptionalism", *Political Science Quarterly*, 114 (3): 409-434, 1999, s. 413

⁵⁶ Merom, *a.g.m.*, 1999, s.415.

⁵⁷ Merom, *a.g.m.*, 1999, s. 415.

⁵⁸ Sabrina Ramet, *Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Consequences of the Great Transformation*, 2. Baskı. Durham: Duke University Press, 1995, s. 433'ten akt. Nikolas, 1999.

⁵⁹ Tempelman, *a.g.m.*, 1999, s.19.

Görüş

Akademik Bakış

12

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

Türkiye Tecrübesi

Milliyetçilik açısından, Türkiye tecrübesi sivil-etnik ikiliği tarafından çizilen sınırlar dahilinde açıklanamaz. Türkiye'de resmi kimlik Osmanlı İmparatorluğu'nun imparatorluk mirasının üzerine oturduğu için, millî kimlik inşasının ilk yıllarında, sivil milliyetçiliğin uygulamaları çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Fakat söz konusu dönemde, hem sivil hem de etnik milliyetçiliğin bileşenleri Türkiye tecrübesinde ifadesini bulmuştur. Bu yüzden Türkiye örneğini iki milliyetçilik tipinden sadece birinin çerçevesi içinde anlamak imkânsızdır. Aşağıdaki satırlarda, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk dönemindeki ulus inşa sürecini ortaya koymaya çalışacağız. Sonuç olarak söz konusu tecrübe, bu makalenin sivil-etnik ikiliğinin bir analiz kalıbı olarak Türkiye'deki milliyetçiliği anlamada yetersiz kaldığı şeklindeki iddiasını doğrulamaktadır. Yani Türk millî kimliğinin inşasının altında yatan dinamikleri açıklamak için yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç vardır. Bu çerçevede Batı'dan farklı olarak Doğu ya da az gelişmiş ülkelerde "ulus-devlet, millet ve azınlık ilişkisi daha farklı gelişmiştir. Bu gelişim evresi emperyalizm/aydınlar/ulus devlet/az gelişmiş ülke milletçiliği ideolojisi/millet inşası/azınlık milliyetçiliği" şeklinde bir gelişim evresi izlemiştir.⁶⁰ Dolayısıyla hem teorik hem de pratikte Batı'da uzun süren evrim-devrim ayırımında, çok kısa bir zamana sıkıştırılmış birçok sorun ve trajediler doğuda yaşanmıştır. Bunun yanında, Anadolu toplumunun modern eğitim, iletişim, ulaşım, ticaret, sanayileşme, şehirleşme ve vatandaşlık gibi temel modern devletin kültür alt yapısından mahrum kalması ve geleneksel yapıda, kırsal alanda tarım toplumu olarak kalması büyük bir sorun oluşturmuştur.⁶¹ Dolayısıyla vatana, millete ve devlete sadık makbul vatandaş yetiştirmek için eğitim kurumlarına ve müfredata ve "okul"a yeni toplum-yeni insan projesine ideolojik bir araç olarak bakılmıştır.⁶² Ayrıca, yukarıdan aşağıya yani ulusun devleti değil de devletin ulusu oluşturduğu şeklinde yaklaşımlar da vardır. Bu yaklaşımda devlet, önce kendi ulusuna sahip olup onu ulusallaştırmak ister; ancak bunun için önce homojen bir toplum yani ulusun olması gerekir.⁶³ Karpata ise, millet ve milliyet bağlamında Türkiye'nin millileşmesinin çok özel bir yol izlediğini vurgular. Orta Asya'nın bu toplumun kökeninde dil, soy, siyasî, idari özelliklerini kültüründe içeren Türk vardır. Fakat Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te varolan, ırken Türk olmayan ama aynı kültürü, ideali ve dili paylaşan farklı etnik aidiyete sahip milyonlarca "Türk" vardır. 19. ve 20.yy'da aynı milletin parçası olarak Anadolu'ya göç eden fakat ayrı dil konuşan milyonlarca kişi, "Türk" milletinin nasıl çok özel şartlarda geliştiğini çok açık bir şekilde gösterir.⁶⁴

60 Oran, *a.g.e.*, 2010, s.174.

61 Süleyman Seyfi Öğün, *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, 1995, s. 149.

62 Füsün Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. bs., 2005, s. 155-156.

63 Şehmus Güzel, *Devlet-Ulus*, Alan Yayınları, İstanbul, 1995, ss.10-17.

64 Kemal Karpata, *Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, 2011, s. 33.

Aynı şekilde millet, etnisite, soy, ırk, kavim, milliyet ve ulus kavramları da eşanlamlı olarak yanlış şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca bu konularla ilgili çalışmalarında genelde, siyasî, Batılı, Doğulu, etnik, ulusal, dini-mezhepsel bağlamdaki ve milliyet ve cinsiyet bağlamındaki tercihler de sosyal bilimcilerin nesnellliğini tarafsızlığını etkileyebilmektedir.

I. Dünya Savaşı sonrası süreçte Wilson'cu ilkeye göre politik devlet sınırlarının, milliyet ve dil sınırlarıyla uyumlu olmasının "pratikte" tam olarak uygulanmadığı, bunun ise yeni kurulan çok milletli imparatorluklar gibi daha küçük devletlerde çatışmalara sebep olduğu savunulur.⁶⁵

Aslında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu sosyo-politik dinamiği; Balkan, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları'yla inşa edilmiştir. Bu savaşlarda 5.5 milyonu aşkın kayıp verilmesi ve yine aynı şekilde 5 milyona yakın göç alınması,⁶⁶ Anadolu nüfusunun o dönem tahmini olarak 8.5 milyon olduğunu düşünürsek, Anadolu'da kurulan devletin kurucu felsefesi, siyasî-güvenlik-sadakat bağlamında, ulusal kimliğinde o dönemin politik psikolojisi açısından Türkiye Devleti'ne karşı yapısal anlamda siyasî bir aidiyet sorunu yoktu.⁶⁷ Ama yeni rejim ve cumhuriyet düzenine bazı geleneksel, yerel ve radikal çevrelerden dini motifli ve kısmî etnik kalkışmalar yeni düzenin şekli, yapısı ve yönetim anlayışına karşı olmuştur.

Bu dönemde Cumhuriyet için Türkçü akımlar içerisinde Türkçülük, İslamcılık, Pancı-Pan-Türkizm, Turanizm ve Anadolu eksenli Milliyetçi akımlar sözü konusu olmuştur. Nihayetinde ise Anadolu'da kurulacak yeni Devlet'in Misak-ı Millî olarak adlandırılan sınırları son mecliste ulusal ant şeklinde belirlenmiştir. Bunun üzerine, Kemalist ulusçuluk kısmen çelişse de kendi yorumunu yani Batıcı, seküler, modern bir teritoryal-ülkesel millî kimlik oluşturmak istemiştir. Dolayısıyla hem etnik hem de Anadolu ülkesi eksenli bir millî kimlik inşa edilmek istenmiştir. Bu iki yaklaşım da ister istemez Kemalist ulusçulukta bazı açmazlar oluşturmuştur⁶⁸ (Din, Kürtler, Osmanlı-Selçuklu geçmişi, SSCB). Günümüz de ise bunun demokratik çerçevesi hakkında birçok yayınlar yapılmıştır ve yapılmaya devam edecektir.

Cumhuriyetin İlk Döneminde Ulus İnşası

Yeni kurulan devletin kendine ait yeni bir kolektif kimliğe ihtiyacı olmuştur. Kolektif kimlik modern anlamda, belirli bir sahada kök salmış (territory) grupların(etnik toplulukların) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, aidiyet, bilinç, duygu ve tekilliği yansıtır. Bu çerçevede, dil, kültür, din, tarih, yaşam alanı, maddi koşulların yanında, ortak hafıza, yaşanmış ve içselleştirilmiş geçmiş

65 E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, 2. bs., Ayrıntı y., İstanbul, 1995, s. 159-160.

66 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap, 7. Bsm., 1998, s.373.

67 Karpat, Zaman Gazetesi, 2010, Yorum yazısı: "Cumhuriyet Türkiye'sinde Kimlik Tartışmaları.."

68 Günay Göksu Özdoğan, "Turan'dan "Bozkurt'a -Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)-, İletişim Y. İstanbul, 2001, ss.81-87.

çok önemlidir.⁶⁹ Türkiye'deki ulus inşası süreci moderniteyle yakından ilişkilidir. Türkiye deneyimi bu anlamda sivil milliyetçiliğin kavramsal varsayımlarıyla paralellikler taşır. Cumhuriyet seçkinlerinin bilişsel haritalarını Aydınlanma düşüncesi şekillendirmiştir. Aydınlanmanın temel inançlarından biri olan insanın çevresini kontrol edebileceği düşüncesi, Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformların ardındaki en iddialı felsefi motiftir.⁷⁰ Bu açıdan ilerleme düşüncesi ve pozitivist bilim, Kemalist seçkinlerin anlayışlarının temel dayanakları olmuştur. Bu gerçek Atatürk'ün sözlerinde şöyle karşılık bulur: "Hayatta her şey için; maddiyat için, maneviyat için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir."⁷¹

Cumhuriyet seçkinlerinin elindeki Türk modernleşmesi, pozitivist sosyoloji yaklaşımının siyaset alanına yansımaları olarak görülebilir. Ziya Gökalp'in düşünceleri az çok Cumhuriyet reformlarının arkasındaki söz konusu kavramsal millîlik-ulusallık arka planını temsil eder. Buna göre bir toplumu biçimlendirmek için Gökalp'in "içtimai mefkurecilik" (sosyal idealizm) olarak isimlendirdiği idealist bir pozitivism takip edilmelidir.⁷² Gökalp bu sosyal idealizmi Türkçü-İslamcı-Batıcı modernizm olarak isimlendirmiştir.⁷³ Bu toplumsal ideali "Türk milletindeniz, İslam ümmetindeniz, Batı medeniyetindeniz," şeklinde özetler.⁷⁴ Bu çerçevede teknik ve bilimsel yargılar uluslararası olan medeniyet alanının bir parçası sayılırken, idealler ve bunların felsefesi millî olan kültürün alanında kabul edilir. Bu formülasyonda İslam'ın rolü, Türk kültüründe için bir unsur olarak, toplumdaki bireyler arasında bütünlüğü sağlamaktır.⁷⁵

Cumhuriyetin ilk döneminde yeni devletin ve milletin oluşum sürecinde Gökalp'in düşünceleri tek bir istisna ile uygulanmıştır: İslam'ın kamusal alandan çıkarılması. Amaç kozmopolit bir imparatorluktan modern bir ulus devlet yaratmak olduğu için, İslam bu oluşum karşısında tehdit haline gelmiştir. Toprak bunu şu şekilde açıkça ifade etmektedir:⁷⁶ "Teorik tabanı ulus üstü: ümmet bir dayanışma kavramına dayanan bir kurum [İslam] şüphesiz millî hareketin çıkarlarına ters düşüyordu." Bu anlamda yeni elitin kafasında "hanedanı ve yarı teokratik geçmişi gömmek"⁷⁷ yeni bir politik varlık tesis etmenin kaçınılmaz bir öncülüydü. Bu sekülerleşme süreci doğrultusunda şu reformlar yürütüldü: Saltanatın kaldırılması, halifeliğin kaldırılması, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin

69 Nur Vergin, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, ed. Salih Özbaran, Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1.bs.1994-, 2.bs., 2007, s. 108-109.

70 Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 162.

71 Akt. Mardin, *a.g.e.*, 1995, ss.189-190.

72 Taşa Parla, *The Social and Political Thoughts of Ziya Gökalp, 1876-1924*, Leiden: E.J. Brill, 1985, s. 26.

73 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Bordo Y., Yeni bsm, 2006, ss.23-109.

74 Parla, *a.g.e.*, 1985, s. 25.

75 Parla, *a.g.e.*, 1985, s. 28.

76 Binnaz Toprak, *Islam and Political Development in Turkey*, Leiden: E.J. Brill, 1981, s.45.

77 Doğu Ergil, "Identity Crises and Political Instability in Turkey", *Journal of International Affairs*. 54 (1): 43-62., 2000, s.50.

Görüş

Akademik
Bakış

15

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

kaldırılması, dinî mahkemelerin kaldırılması, tarikatların kaldırılması, İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü, devlet dininin kaldırılması, dinî kurumların kapatılması, fes takılmasının yasaklanması, Avrupa tarzında kıyafetler giyilmesinin zorlanması ve kadın haklarını artırılması.⁷⁸ İslam'ı kamusal alandan uzaklaştırmak, Durkheim'in ifadesiyle, toplumun organik organizasyonunun korunmasında bazı problemlere sebebiyet vermiş gibi görünmektedir. Bu boşluk, ilerleme ve bilimin üstünlüğü düşüncesiyle⁷⁹ ve milliyetçiliğin güçlenmesiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Gerçi bu konuda cumhuriyetin amacının devletin kontrolünde millî bir din oluşturma projesi olduğu şeklinde yorumlar da vardır.⁸⁰

Burada Cumhuriyet'in, Pan-Türkçü akımın sistemli en önemli ideoloğu olan Yusuf Akçura'nın "üç tarzı siyaset" yaklaşımından, hem İslamcılığın hem de Osmanlıcılığın başarısız olması -Pan-Turancılık da İttihat ve Terakki iktidarında başarısız olsa bile- etkilenmiştir. Akçura Siyasal Türkçülük stratejisi, Panslavizme karşı savunmacı ve yayılmacı olmayan, seküler etnik ve ırksal anlamda kültürel ve siyasî anlamda Türk halklarının birliğine dayanıyordu.⁸¹ Gökalp'in erken dönemde vefat etmesi ve diğer Orta Asya kökenli Türkçü ideologların gelmesi, Cumhuriyet'in rejimini güçlendirmesi, barışın da sağlanması sonucu Türk Dil ve Tarih teziyle, tüm Türk halklarını kapsayacak şekilde, siyasal olmasa da (SSCB) yeni bir kültürel kimlik inşa edilmek istenmiştir. Bu Turancı düşüncüler, Zeki Velidi Togan, İsmail Gaspıralı, Ağaoğlu Ahmet vb..

Siyasî alanın sekülerleşmesi ile birlikte, reformist seçkinler bütün siyasî modernleşme sürecinin merkezî bir unsuru olarak ulus devleti destekledi. Yeni Cumhuriyetçi yönetim, siyasî iktidarı 'mutlak hükümdar' yerine, rasyonel ve modern bir yönetime veren, siyasî modernleşme meşruiyetini halka dayandırma iddiasında bulunuyordu.⁸² Bu dönüşüm, halk iktidarı zemininde ümmetten millete geçişin hedeflenmesi anlamında çok önemliydi. Bu ise kolay bir görev değildi. Bu her şeyden önce, halka geniş bir hizmet yelpazesi sunabilecek merkezîleşmiş siyasî bir varlığın kurulmasını gerektiriyordu. Ayrıca "Osmanlı düşünce tarzında yerini bulan batıl inanç, din ve eyalet sisteminin yerine akılcılık, bilim ve bireyciliği vurgulayan bir düşünce tarzının alması için *bir değerler devrimi şarttı*."⁸³ Aynı şekilde ulus devlet sistemi diğer Müslüman ülkeler için de geçerli idi.

78 Ayşe Kadioglu, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, ed. Sylvia Kedourie, Londra, Portland: Frank Cass, 1998, s. 186.

79 Mardin, *a.g.e.*, 1995, s. 232.

80 Adem Çaylak - Mehmet Dikkaya vd., "Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı", *İçinde Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, 2. Baskı, 2010, s.93-120.

81 Özdoğan, *a.g.e.*, 2001, ss.69-73.

82 Fuat Keyman, *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999, s. 177.

83 Mardin, 1971'den akt. Kemal Kirisci - Gareth Winrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-State Ethnic Conflict*, Portland: Frank Cass.1997, ss.99-100.

Yukarıda çizilen bu çerçevede, yeni millî kimliğin yaratıcıları, kimliklerin dini farklılık temelinde çizildiği Osmanlı *millet* sisteminin mirası olan, etnik grupların etnik kimliklerinin pek farkında olmadığı gelenekçi bir cemaat toplumunda “bir Türk milleti yetiştirmek için düzenli ve sistemli bir hareket”⁸⁴ uyguladılar. Ayrıca diğer milletler tarafından “Türk milleti” olarak tanınmak için de uğraştılar. Cumhuriyet elitleri, zihniyet, davranış ve felsefi bir değişimi öngören yani Osmanlıya ait olan eski dinî, siyasî, sosyal, millet kurumlarının lağvedilmesiyle oluşabilecek olan modern Batı tarzı ulus devlet kimliğini benimsedi. Bu süreçte dinin fenle çatıştığını savunan yeni millî kimliğin yaratıcıları, Osmanlı’dan hızlı bir kopuşu sağlamaya çalıştıkları için, modernleşmeden huzur, güven ve özgürlük beklentisi içinde olan geleneksel Anadolu toplumunda bir reaksiyona neden olmuştur.⁸⁵

Yeni reformlar, Türklerin Müslüman bir topluluğun bir parçasından ibaret sayılıp hiçbir şekilde etnik bir kategori olarak görülmediği geçmişten kopuşu temin etmek suretiyle, devlette hakim topluluk olarak Türklerin üstünlüğünü pekiştirdi. Özellikle saltanatın kaldırılmasından sonra bu reformlar, etnik Türk grubunun merkezdeki yerini aldığı yeni bir kimliğin ortaya çıkışının işaretleriydi. Mustafa Kemal konuşmalarında “eskiden 700 yıllık Osmanlı tarihine yapılan atıflar yerine 1500 yıllık Türk tarihi”ne odaklanmaya başladı.⁸⁶ “Türk milleti”, “Türk hükümeti” gibi terimler sık sık kullanılmaya başlandı. Resmi yollarla bir millet yetiştirmeyi hedefleyen bütünsel bir eğitim sisteminin uygulamaya konması ve bu sistemde Türkçenin vurgulanması Türk milliyetçiliğinin artan önemini açık göstergeleriydi. Kemalist reformların uygulanmasıyla birlikte, “fiili olarak sadece bir etnik kategori olan Türkler, kısa sürede Türk milletinin hakim etnik merkezini şekillendirmeye başladılar.”⁸⁷

Atatürk’ün laiklik eksenli Batılılaşma politikalarının temel amacı Tanzimat’tan bu yana gelen ikircikli kurumsal yapıları (geleneksel-modern kurumlar) kaldırmaktı. Dini kurumların toplumsal ve siyasal yapıdaki kamusal etkilerini azaltmak ve halkın sadakatini devlet ve millet sembollerine yöneltmekti. Milliyetçilik ve halkçılık, Türklükle gurur duymak ve devletin kültürel kimlik sembollerini benimsetmekti.⁸⁸

Bu reformların en iyi örneklerinden biri de Türkçe reformuydu. Hertz’in belirttiği gibi, “bütün milletler [dili] bağımsızlıklarının ve gururlarının sembolü, kişiliklerinin yüce ifadesi sayar.”⁸⁹ Hertz’e paralel şekilde, Türkiye örneğinde

84 Kirişçi ve Winrow, a.g.e., 1997, s. 23.

85 Karpat, a.g.e., 2011, ss.46-50.

86 Akt. Kirişçi ve Winrow, 1997, s. 83.

87 Kirişçi ve Winrow, a.g.e., 1997, s. 96.; Ayrıca bkz. Hale Şıvgın, “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi”, *Gazi Akademik Bakış*, 2 (4), 2009, s. 35-52

88 William L.Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora, orijinal bsm.2004- Çev.2008, ss.205-206.

89 Frederick Hertz, *Nationality in History and Politics: A Study of the Psychology and Sociology of National Sentiment and Character*. New York.1944, s.78’den akt. Tachau, Frank (??) “Language and Politics: Turkish Language Reform,” *The Review of Politics*, s.191.

Türkçe reformu “millî kimliğin başlıca göstergelerinden biri olarak yaygın kabul görmüştü.”⁹⁰ Latin alfabesinin kabulü (1928) ve daha sonra ezanın Türkçe okunması (1932) bu alandaki uygulamalardan. Latin alfabesinin kabulü eski ile yeni arasında bir sınır çizdi ve Osmanlıların kullandığı Arap alfabesini kaldırmak suretiyle yeni kimliğin pekişmesini vurguladı. Harf İnkılabı’ndan sonra 1930’ların başında Arapça ve Farsça kelimeler eklenerek Türk dilinin sadeleştirilmesi süreci başladı. Bu, Atatürk’ün “Ülkesini ve soylu bağımsızlığını savunmayı bilen Türk milleti dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak zorundadır.”⁹¹ şeklinde altını çizdiği gibi, Türk milleti fikrinin sağlamlanması açısından önemli bir dönüm noktası oldu. 1935’te, insanlara millî bir gurur aşılacak amacıyla, medeniyet Orta Asya Türkleri aracılığıyla dünyanın geri kalanına yayıldığı için Türkçe’nin de dünyadaki bütün dillerin kaynağı olduğunu savunan Güneş Dil Teorisi kabul edildi. Bu devrimler elbette sadece teoride kalmamış; uygulamada “Vatandaş Türkçe konuş!” şeklinde birçok kampanya düzenlenerek dilde, fikirde, işte ve mefkurede birlik sağlanmak istenmiştir.

Yeni bir millet yaratma hedefi doğrultusunda yönelinen bir başka konu da Türk tarihinin, Türklerin İslam’ı kabulünden önceki köklerinin icat edilmesidir. Temmuz 1932’de Ankara’da Atatürk’ün yönetiminde toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi’nde tarihin ilk ve orta dereceli okullarda nasıl öğretileceğine dair bir çerçeve belirlenmiştir. Ülkenin dört bir yanındaki profesör ve öğretmenler arasında uzun süredir beklenen tartışmalarda “yeni Türk milletinin kendisini nasıl algılaması ve tarihini gelecek nesillere nasıl sunması gerektiği” ele alındı.⁹² Türklerin tarih öncesi dönemlerde Orta Asya’da büyük bir medeniyet yarattığı ve bu medeniyetin insanlık tarihindeki bütün sonraki medeniyetlerin kaynağı olduğu şeklinde bir tez üzerinde genel olarak uzlaşıldı. Oysa Türklerin Orta Asya’daki “anayurt”u olmasa, ulusal tarih gerçek bir “toprak-ülkeden” yoksun kalacaktı. Elitlerin, imparatorluğun kaybedilmesini, nihayetinde “küçücük” bir yarımada kalmasını hazmetmesi kolay olmamıştır.⁹³ Bu teze göre, “İslam medeniyetinin gelişme ve yayılmasına en büyük katkıyı yapan da Türkler olmuş, fakat bu hizmetleri hakkıyla takdir edilmemiştir.”⁹⁴ Türk tarih yazımına göre, Osmanlılar İslam’ı tutucu bir şekilde yorumlamış, bu da Avrupa Rönesansı’na katılmalarının önüne geçmiştir. Türklerin 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın gerisinde kalmasının sebebi budur.⁹⁵

Bu yeni millî kimliği halka yaymanın iki önemli aracı, millî eğitim ve yeni Cumhuriyet entelektüelleriydi. Jean Jacques Rousseau’nun iki yüzyıldan uzun

90 Tachau, *a.g.e.*, s.191 ve Clevand, *a.g.e.*, s.206-208.

91 Tachau, *a.g.e.*, s.196.

92 Resat Kasaba, “Kemalist Certainties and Modern Ambiguities”, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey içinde*, ed. Sibel Bozdoğan ve Resat Kasaba, Seattle: University of Washington Press. 1997, s.20

93 Çağlar Keyder, *Memalik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne*, İletişim Y. 2003, s.84.

94 Kasaba, *a.g.e.*, 1997, s.20

95 Kasaba, *a.g.e.*, 1997, s.20.

bir süre önce dile getirdiği gibi, eğitim vatansever vatandaşların yaratılıp şekillendirilmesinde önemli bir yoldur. Rousseau'ya göre "hükümetlerin görevi kalıbı -eğitim kurumunu- milletin evlatlarının alması gerektiği şekle uygun bir şekilde dökmek"tir.⁹⁶ Rousseau "Millî karakter her insanda olan doğal bir özelliktir ama aynı zamanda eğitim aracılığıyla yaratılması gereken bir şeydir."⁹⁷ der. Cumhuriyetin ilk döneminde uygulananlar Rousseau'nun düşüncelerinden farklı değildir. Kitleleri milliyetçi projeye katılmak konusunda harekete geçirmek için eğitim seferberliği başlatılmıştır. Bu bağlamda 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla, aynı millî değerleri okullarda aşılacak amaçlanıyordu.

Türkiye deneyiminde entelektüellerin rolü de dikkate değerdir. Edward Said'in ifade ettiği şekilde, "Hükümetin, boyun eğdirdiği insanların gözünde politikalarını haklı çıkarma ihtiyacı karşısında, entelektüellerin kurumsal çıkar ya da millî gurur adına gerçekte yapılanları saklama rolü çok önemlidir."⁹⁸ Türk entelektüelleri kendilerini toplumda yönetici bir sınıf olarak görürler. Bu zımnî anlaşmaya göre, kendilerine Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarları doğrultusunda bir Türk milleti "yetiştirme" rolü biçmişlerdir. Poulton bunu Osmanlı geçmişinden gelen bir süreklilik olarak görür: "Kemalist devlet; resmi şehirli ulemayı merkezî devlet otoritesine ekleme doğrultusundaki son dönem Osmanlı pratiklerini sürdürdü ve güçlendirdi."⁹⁹

Devletin bu yeni yeni ortaya çıkan millî kimlikteki rolüne gelince, Türkiye'nin siyasî ve bürokratik seçkinleri kendilerini yeni rejimin garantörü gibi algıladılar. Bu anlamda, rejimin sürdürülmesi vazifesini devlete yüklediler. Bu yaklaşım, devletle toplum arasındaki ilişkilerin doğasını belirledi. Heper'in ifadesiyle bu, Osmanlı devlet geleneğinden tevarüs edilmiştir:¹⁰⁰

Osmanlılar devleti sultandan tam olarak ayıramadıysa da, devlet her zaman Osmanlı politik kültürünün önemli bir boyutunu teşkil etti. Osmanlılara göre toplumun refahı devletin refahına bağlıdır. Bu yüzden Osmanlılar dairesel bir adalet kavrayışını benimsemişlerdir. Buna göre adil iktidar halkın refahına katkıda bulunur, o da karşılığında devletin gücünü sürdürmesi için gereken kaynakları sağlar.

Ergil bu konuda, yeni liderler Osmanlı geçmişiyle bağlarını bilinçli bir şekilde kopardıkları için yönetici seçkinlerin Türk halkını "kendi toplum ve millet görüşlerine göre yontulmaya hazır bir varlık" olarak görmeye yöneldiklerini sa-

96 Akt. Susanne Wiborg, "Political and Cultural Nationalism in Education: The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education", *Comparative Education*, 36 (2): 235-243. 2000, s.235

97 Akt. Wiborg, *a.g.e.*, 2000, s. 237.

98 Edward Said, *Entelektüel*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.24.

99 Hugh Poulton, "The Turkish State and Democracy", *The International Spectator*, 34 (1), 1999, CLAO sayfalarından erişilebilir.

100 Metin Heper, "The Ottoman Legacy and Turkish Politics", *Journal of International Affairs*, 54 (1): 63-82., 2000, s.65-66.

vunur.¹⁰¹ Bunun sonucunda yukarıdan devrim ortaya çıkmış ve devlet-toplum ilişkilerinin doğasını belirlemiştir. Gellner'e göre bu, gerek sosyal gerekse siyasî modernleşmenin devlet otoritesi ile ilişkili olduğu bir ideolojinin sonucudur. Bu yüzden devlet kendisini modernleşmenin sürdürülmesinden sorumlu sayar.¹⁰² Bir yönüyle bu durum Jakoben bir anlayışı da beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla Atatürk'ün tek örnek bir Türk millî kimliği geliştirme çabalarında kültürel çoğulculuğa yer yoktu; bazen Cumhuriyet rejimi bu yaklaşımını sürdürmekte zorluklar yaşamıştır. Özellikle 1925'te çıkan ayaklanma buna güzel bir örnektir. Çünkü o dönemin elitleri hem muhafazakâr hem de farklı etnik unsurların taleplerine karşı idi.¹⁰³ Bu durum maalesef yeni rejim ve düzenin demokratik bir temele oturtulmasını ötelemiştir.

"Etnik" Doğayı Güçlendirmek

Yukarıda çizilen resimden, kurucu seçkinlerin görevinin başlangıçta Fransız geleneğine uygun bir sivil millet yaratmak olduğu çıkarılabilir. Fransız geleneğinde ulus devlet siyasî ve kurumsal açıdan ele alınır. Bu gelenekte millet oluş (*nationhood*) doğası gereği devlet merkezli bir şey olarak görülür. Fakat Türk millet oluşu adım adım Alman geleneğine uygun bir etnik millete doğru kaymıştır. Alman geleneğinde millet oluş, halk merkezli bir şey olarak düşünülür. Bu örnekte millî duyguların ulus devletin ortaya çıkışından önce de mevcut olduğuna ve bu yüzden Alman millet düşüncesinin organik, kültürel ve dilsel bir topluluktan kaynaklandığına inanılır. İmparatorluk mirasına sahip olmanın getirdiği zorluk ve yeni ortaya çıkan ulus devlet varlığına karşı çıkan bazı isyanlar, Cumhuriyetin ilk döneminde milliyetçiliğin doğasında gerçekleşen bu kaymanın ana sebepleridir. Avrupa'da 1920'ler ve 1930'larda aşırı milliyetçi akımların iktidara gelmesi de Türkiye'yi dolaylı olarak etkilemiştir.

Prizel'in tahlilinde olduğu gibi, tarihten devralınan yüklerle karşı harekete geçirilen "kuvetli bir kültürel ve siyasî hınç duygusu" devletlerin millî kimlik oluşumlarında temel bir rol oynamaktadır. Prizel imparatorluk-sonrası toplumların, kendilerine has özellikler icat eden idealize edilmiş bir toplum düşüncesini benimsediklerini savunmaktadır.¹⁰⁴ Türkiye örneğinde, Cumhuriyetin kurucu önderleri doğal olarak "Anadolu'nun hâlâ resmî olarak kabul edildiğinden daha kozmopolit olduğunun ve kendilerinin de çok-milletli, çok-kültürlü bir imparatorluğun mirasçıları olduklarının da bilincindedirler."¹⁰⁵ Bu sebeple öncelikle kurumsal ve siyasî açıdan sivil bir millet kurmayı amaçladılar.

101 Dogu Ergil, "Identity Crises and Political Instability in Turkey", *Journal of International Affairs*, 54 (1): 43-62., 2000, s.50.

102 Ernest Gellner, *Encounters with Nationalism*, Oxford: Blackwell, 1994, s. 83.

103 Cleveland, *a.g.e.*, 2004-2008, s.206.

104 Ilya Prizel, *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia, and Ukraine*, New York: Cambridge University Press, 1998, s. 24-25.

105 Ergil, *a.g.m.*, 2000, s.52.

Diğer bir deyişle, alt kültürlerin Osmanlı yönetimi şemsiyesi altında varlıklarına izin veren "Osmanlı kimliğinin yerine, kurucu seçkinler Türk kimliğini koymaya çalışıyorlardı."¹⁰⁶ Bu bağlamda, devlete bağlılık Türk sayılmanın ölçüsü haline gelmişti. Metin Heper "Atatürk'e göre Türk, kendilerini Türkiye'nin vatandaşı olarak gören bütün etnik ve dini grupları kapsayan itibari bir isimlendirmeydi,"¹⁰⁷ demektedir. Fakat bir yandan bu yeni kimliği halk nezdinde sağlamlaştırırken bir yandan da Osmanlı mirasını muhafaza etmenin zorluğu kısa zamanda görüldü. Yeni kimliğin temel unsurları, sekülerizm ve merkezî bir ulus devlet olduğu için ortada büyük bir çelişki vardı. Avrupa'nın Aydınlanma değerlerini, geleneksel ve dini değerlere büyük önem verilen bir topluma uyarlamak çok zor olduğundan, çok milletlilik ve çok kültürlülük özelliğinin korunması problematik hale gelmişti. Bu yüzden yönetici seçkinler, kitleleri yasal düzenlemeler yoluyla resmi ideolojiye boyun eğmeye zorladılar. Kuruluş döneminin siyasî ve bürokratik seçkinleri tarafından, milliyetçi projenin özelliklerine uygun biçimde –milliyetçilik, sekülerizm, modernizm– homojen bir toplumda karar kılındı. Bu da Cumhuriyet'in etnik doğasının pekişmesini getirdi.

Türk milliyetçiliğinin etnik doğasını güçlendiren bir diğer etken de, yeni ortaya çıkan kimliğe karşı yapılan isyanlardır. Kimlik oluşumuna ilişkin yeni anlayışın getirdiği değişim, geleneksel toplumun temel unsurlarını da kapsadığı için modernleştirici reformlara karşı, ülkenin çeşitli bölgelerinde bazı tepkiler ortaya çıkmıştır. İroniktir ki bu isyanlar, yeni kimliğin seküler doğasını tehlikeye atan eylemler olarak algılandığı için, devletin merkezîleşmiş doğasına katkıda bulunmuştur. Bu da otomatik olarak resmi Türk kimliğinde etnik unsurların önem kazanmasına sebep olmuştur. Bu isyanların en önemlileri 1925'teki Şeyh Sait İsyanı, 1930'daki Menemen Hadisesi, 1930'daki Ağrı İsyanı ve 1937-8'deki Dersim İsyanı'dır. Robert Olson Şeyh Sait (1925), Ağrı (1930) ve Dersim (1937-38) Kürt isyanlarının Türk kimliği üzerindeki etkisini ele aldığı bir çalışmada, "1925, 1930 ve 1937-38'deki Kürt milliyetçi isyanlarının bastırılması, Türk hükümetinin tek parti otokrasisi altında daha keskin milliyetçi bir söylem ortaya koymasını mümkün kıldı."¹⁰⁸ demektedir. Oysa Lewis, etnik sebepten öte, Şeyh Said ayaklanmasını Halifeliğin kaldırılması gibi rejime kalkışmanın laiklik ve dini sebeplerin neden olduğunu öne sürerek; rejimin tepkisinin de aynı şekilde tekke, zaviye, dervişlerin toplantı ve ayinlerini geleneksel kıyafetlerinin yasaklanması ile açıklar.¹⁰⁹

106 Ergil, *a.g.m.*, 2000, s.52.

107 Heper, *a.g.m.*, 2000, s.75.

108 Robert Olson, "The Kurdish Rebellions of Sheikh Said (1925), Mt. Ararat (1930), and Dersim (1937-1938): Their Impact on the Development of the Turkish Air Force and on Kurdish and Turkish Nationalism", *Die Welt Des Islams*, 2000, Volume 40 (1): 67-94, 2000, s.69.

109 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 2002, s.358.

Görüş

Akademik
Bakış

21

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

Olson, isyanları takiben yöneticiler tarafından tezlerini kuvvetlendirmek için yapılan resmi açıklamaları aktarmaktadır. Örneğin Şeyh Sait İsyanından sonra 1925'in Nisan ayında Başbakan İsmet İnönü şu açıklamayı yapmıştır:¹¹⁰

"Biz içtenlikle milliyetçiyiz... ve milliyetçilik bizi bir arada tutan tek etkidir. Türk çoğunluk karşısından diğer unsurlar hiçbir şekilde etkiye sahip değildir. Ne pahasına olursa olsun, ülkemizde yaşayan insanları Türkleştirmek zorundayız, ve Türklere ya da Türkçülüğe (le turcisme) muhalefet edenleri ortadan kaldıracacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde aradığımız, her şeyden önce, Türk ve "Türkî" (turquisities) olmalarıdır. Dini akımlarla yeterince ilgilenmediğimizi söylüyorlar; dini araç olarak kullanarak karşımıza dikilen herkesi ezeceğiz."

1930'daki Ağrı İsyanının bastırılmasından sonra da İçişleri Bakanı Mahmud Esat Bozkurt şu açıklamayı yapmıştır:¹¹¹

"Bu ülkede sadece Türk milleti millî haklarını talep etme ayrıcalığına sahiptir. Diğer etnik grupların bu tür taleplerinin tanınması imkânsızdır. Gerçeği gizlemeye ihtiyaç yok. Türkler bu ülkenin tek sahipleri ve tek ileri gelenleridir. Türk kökeninden gelmeyenlerin tek bir hakkı vardır: Soylu Türk milletine sorgusuz sualsiz hizmet etmek ve köle olmak."

Bu iki açıklamaya paralel olarak, 1938'de Dersim isyanının bastırılmasından sonra Atatürk, yaptığı bir konuşmada "Milletimizin hak ettiği en ileri medeniyet ve mutluluk seviyesine erişmesinin önüne geçebilecek, herhangi bir engel yaratabilecek hiçbir ihtimale izin vermediğimizi ve vermeyeceğimizi ilan etmekten mutluluk duyduğunu" ifade etmiştir.¹¹² Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı gibi, Türk milliyetçiliğinin doğası gereği sivil tarzda tasarlanmış; fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerine seküler bir devlet kurmanın zorluğu ve merkezî otoriteye karşı çıkan isyanlar sonucunda Türk kimliğindeki etnik karakter güçlenmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının anlayışına göre, bu özelliğin yanı sıra iyi tanımlanmış tek bir üniter devlet, bu devlet tarafından yönetilen tek bir ekonomi, ortak-merkezi yasal hak ve sorumluluklar, seküler bir devlet ve ortak bir dil 'Türk milleti'nin bu yeni tanımının nesnel unsurları haline gelmiştir.¹¹³

Heper, devletin asla kendi Kürt kökenli vatandaşlarına yönelik etnik siyasî bir asimilasyon politikası izlemediğini, onları Türkiye devletinin sistemine ve rejime eşit olarak entegre yapmak istediğini, aynı şekilde vilayet ölçeğinde bile yerleşim alanlarında iç içe geçerek ortak kader birliği yaptığını vurgular.¹¹⁴ Bir başka uzman ise Kürt unsurları akraba topluluklar olarak niteleyip Boşnaklar, Arnavutlar ve Çerkezler gibi Türk değil ancak Türkî halklardan olduğunu belirtir.¹¹⁵ Taha Akyol da Cumhuriyet'in başlangıçta Ziya Gökalp'in kültür milliyet-

110 Akt. Olson, *a.g.m.*, 2000, s.93.

111 Akt. Olson, *a.g.m.*, 2000, s.39.

112 Akt. Olson, *a.g.m.*, 2000, s.94.

113 Kirişçi ve Winrow, *a.g.e.*, 1997, s. 24.

114 Metin Heper, *Devlet ve Kürtler*, Doğan Kitap, 2008.

115 Alâeddin Yalçınkaya, *Kafkasya'da Siyasî Gelişmeler: Etnik Düşümden Küresel Kördüğüme*, Lalezar Kitapevi, 2006, Görüşme: Yalova, Eylül 2009.

çiliğinde ortak kader, tarih, dil ve millet gibi moral değerlere atıf yaptığını ve etnik ve ırk birliği gibi maddi öğeleri ikinci plana attığını, daha sonra ise Yusuf Akçura gibi bazı Orta Asyalı Türkçü düşünürlerin etkisiyle genç Cumhuriyet'in etnik unsurları önceleyen kimlik söylemini kullandığını söyler.¹¹⁶ Aynı şekilde Gökalp'in üçlü sentezi Türklüğü esas alan ulusçuluk anlayışına indirgenir. Yeni Türk kimliği yani milli kimlik esas olarak yurttaşlık ile toprak merkezli olarak Osmanlı geçmişini ve siyasal kültürünün birçok unsurunun reddiyesine ve laik bir temele dayanıyordu.¹¹⁷

Burada elbette Türkiye'deki ulus devletin dinamiklerini ele alan konuya eleştirel bakan çalışmalar da vardır. Batıyla, özünde bir medeniyet ve kalkınma mücadelesi veren (Doğulu-ulusal) bir kimlik rekabeti de vardır.¹¹⁸ Daha genelinde ise İslam ve Batı'nın temelde birbirine karşıt olduğunu savunan oryantalist yaklaşım, diğeri ise İslam ülkelerinin Batı'nın modernleştirici etkisi altında laikleşeceğini savunan modernleşmeci bakış açısıdır.¹¹⁹

Özet olarak, Türk milliyetçiliği Fransız devriminden etkilenerek-Ernest Renan çizgisinde, millî kimlikte maddi öğelerden ziyade soyut, moral ve manevi öğeleri ön plana çıkaran sivil milliyetçilik unsurlarını benimsemiştir. Aynı şekilde daha sonra Alman ve İtalyan etnik milliyetçiliklerinden de etkilenerek zamana göre bu iki farklı milliyetçilik modelinin karışımına da sahip olmuştur. Cumhuriyet anayasası, Türklüğü siyasî bir vatandaşlık olarak tanımlar ve Türkçe konuşan Müslüman unsurlar etnik merkez olarak görülür. Millî bilinç etnik-kültürel motiflerle siyasal semboller güçlendirilir. Pan-Türkizm yadsınmıştır; Yeni Türk tarihinde Orta Asya kökene, Anadolu geçmişine ve İslam tarihi öncesine de yer verilmiştir. Ziya Gökalp; kapsayıcı siyasal, iradeci, tarihsel ve kültürel anlamda organik dayanışmacı bir millet şeklinde Türklüğü betimlemiştir.¹²⁰

Lewis, "Türkiye'nin siyasî ve askerî olarak İslam coğrafyasından çekilerek büyük bir yükü üzerinden attığını; başka yerlerdeki Müslüman ve Türk kardeşlerine yakınlık ve sıcak duygular besleyerek, onların kaderinin ve sorumluluklarının kendi topraklarında olduğunu" ifade etmektedir.¹²¹

Kemalist milliyetçilik, dışarıya karşı yayılmacı olmayan ancak içeride etnik ve kültürel farklılıkları kabul etmeyen tekçi bir siyasal milliyetçiliktir. Millet, kaynaşmış ve homojen bir küttedir. Farklı etnik grupların kabul edilmesi sonucu Osmanlı analojisiyle millî organizmanın bozulacağı varsayılmaktadır. Türkiye'de siyasî-hukuki milliyetçilikle, etnik-özcü milliyetçilik arasında gerilim

116 Taha Akyol, Milliyet Gazetesi, 2010. Sayfa ve gün tarihi yok.

117 Ozdoğan, a.g.e., 2001, s. 44.

118 M. Naci Yengin, *Türkiye'de Ulus Devletin Dinamikleri*, Bir Harf Y., İstanbul, 2006, ss.15-77.

119 Haldun Gölalp, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, ed. Sibel Bozdoğan - Reşat Kasaba, 3. Basım, 2005, s.43

120 Günay Göksoy Özdoğan - Gül Tokay. *Redefining the Nation State and Citizen*, Eren Y., İstanbul, 2000, s.42.

121 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 2002, s.478.

Görüş

Akademik
Bakış

23

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

olduğu iddia edilir.¹²² Oysa Türk toplumu sosyolojik olarak çok kültürlülüğü içselleştirmiştir. Fakat bu durum, Osmanlı sonrası Cumhuriyet'te gayrimüslim unsurlar için biraz sorunlu olmuştur.

Türkiye siyasasının toplumsal dinamikleri arasındaki kaynaşma, dayanışma, karışma, etkileşim ve homojenleşme oldukça yüksektir. Örneğin; SETA'nın demokratik açılım bağlamında yaptığı bir saha araştırmasında her üç Kürt kökenli Türk vatandaşının ikisinin akrabası "Türk"tür (etnik anlamda); aynı şekilde her üç Türk'ün birinin akrabası ise Kürt kökenlidir.¹²³ Bu çerçevede birçok araştırmada Türkiye'nin Kürt kökenli vatandaşlarının Türk devletine entegrasyon ve sadakatinin olması gerektiği gibi çok yüksek olduğu ifade edilir. İran, Suriye ve Irak'tan oldukça farklıdır. Türkiye devlet, toplum, millet, aidiyet, kimlik ve demokratik düzeniyle çoğulcu liberal demokratik Batılı bir düzene sahiptir. Bu yönüyle Anadolu'nun siyasi kültürü ve Türkiye'nin siyasası çok kültürlülüğü yaşatma ve korumada ve farklı etnik unsurlarla bir arada yaşama konusunda kadim bir geleneğe sahiptir.

Sonuç

Bu çalışmada, mevcut milliyetçilik sınıflandırmasının Avrupa dışındaki bölgelerdeki ulus inşa süreçlerinin analizinde kalıp olarak kullanılması problematize edilmiştir. Buna göre, sivil-etnik ikiliğinin ilk dönem Cumhuriyet Türkiye'sindeki ulus inşa sürecini anlamak için yetersiz olduğu iddia edilmiştir. Sivil ve etnik milliyetçilikler arasında katı bir ayırım yapıldığında, ilk dönem Cumhuriyet Türkiye'sindeki ulus inşa sürecini anlamak imkansızdır. Bu yüzden bu çalışma Türkiye'nin milliyetçilik deneyimini anlamak için sivil-etnik ikiliğinin ötesinde yeni bir kavramsallaştırma yapılması gerektiğini belirtmektedir. Fakat bu yeni kavramsallaştırmanın nasıl olacağı bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır ve bu çalışmayı tamamlayacak yeni bir makalenin konusudur.

Türkiye deneyiminin "biricik"liği, ulus inşa süreci açısından, Avrupa deneyiminin karşısında kendi farklarını yaratmıştır. Burada, resmi kimliğin oluşturulmasında içkin olarak bazı sorunlar mevcuttur. İlk olarak, millî kimlik oluşturma sürecinde ortaya konan reformlar toplumsal tabandan gelişmemiş, devlet tarafından kitlelere "medeniyet götürmek" şeklinde gerçekleştirilmiştir.¹²⁴ Avrupa deneyiminde, özgürlük, sosyal adalet ve eşitlik orta sınıfın büyümesi ve sanayileşme sonucu elde edilmiş, sonuç olarak da, bu siyasî ve ekonomik dönüşümler modern millî kimliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Türkiye'de bu ön şartların çoğu mevcut değildir. Ne modern bir ekonomik sistem kuracak bir ticaret ya da sanayi sınıfı, ne de sosyal

122 Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya vd., "Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı", İçinde *Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayinevi, 2. Baskı, 2010, s.126.

123 Bülent Aras vd., *Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı*, SETA, 2009.

124 Paul Kubicek, "Turkish European Relations: At a New Crossroads," *Middle East Policy*, 6 (4): 157-173., 1999, s.159.

adaleti savunacak bir işçi sınıfı vardır.¹²⁵ Bu da kitlelerin Batı medeniyetinin yüceliğine inanmaması sonucunu doğurmuştur. Anadolu'nun geçmişte, sınırlı bir şehirli ve eğitilmiş nüfusunun olması, Anadolu'daki halk kitlelerinin büyük bir kısmı geleneksel hayat tarzlarını bırakmamış, böylece Batılılaşma projesi Türkiye'de kitlesel bir destek bulamamış ve Türk seçkinlerinin bir rüyası olarak kalmıştır. Bora'ya göre toplumla seçkinler arasındaki bu hayat tarzı farkı, seçkinlerin halka "oryantalist" bir bakışla yaklaşmaları sonucunu doğurmuştur.¹²⁶ Yeni önderler geleneksel Osmanlı geçmişinden bilinçli bir şekilde kopma çabasında oldukları için, yönetici seçkinler Türk halkını "toplum ve millete ilişkin görüşleri doğrultusunda yontup şekil vermelerine hazır bir varlık" olarak görme eğiliminde olmuştur.¹²⁷ Bu yüzden, devlet otoritesi hem toplumsal hem de siyasî modernleşmeyi gerçekleştirdiği için, devlet kendisini modernleşmenin devam ettirilmesinden sorumlu olarak görmüştür.

İkinci olarak, bu dönemde resmi Türk kimliği çıkmaz niteliğindeki bir çelişkiye dayandırılmıştır: "Bir yanda Batı'nın reddi ve Türk kültürünün yüceltilmesi, diğer yanda ise Türkiye'nin Atatürk'ün ifadesiyle modern ve medeni bir toplumsal duruma ulaşmak için Batı'ya benzemesinin zorunlu olduğu düşünce".¹²⁸ Yeni Türk Devleti, Millî İstiklal Savaşı'nda Batılı güçlere karşı kazanılan bir zaferin sonucu olarak kurulmuştur. Bu da kendi içinde pek çok çelişkiyi barındırmaktadır. Cumhuriyet önderleri bir yandan Türk geçmişinin kültürel değerlerini vurgulayarak yeni bir millî kimlik yaratma yönünde çaba göstermiştir; öte yandan ise Batı medeniyetini ulaşılması gereken seviye olarak kutsallaştırmıştır. Fakat Cumhuriyet aynı zamanda aynı "Batı"ya karşı çıkararak kurulmuştur. Bunun yanında, din ve geleneksel hayat tarzı gibi reddedilen değerler Türk geçmişinin özellikleriyken, sekülerizm ve pozitif bilim gibi kutsallaştırılan değerler de Batı medeniyetinin temel özellikleridir. Günümüzde, Türkiye küreselleşme sürecine başarılı bir şekilde entegre olmaktadır. Fakat bunun yanında diğer ulus devletlerin de tecrübe ettiği gibi olumsuz ayrılıkçı mikro ölçekli tehditlerden de etkilenmektedir. Bu süreci Türkiye iyi okuyarak çevre ve merkez çelişkisini hem ulusal hem de alt-kültürlerini koruyarak, Türkiye demokrasisini derinleştirmektedir. Ayrıca, Türkiye Avrupalılaşma, uluslararasılaşma, bölgeselleşme, çok kültürlülük, çoğulculuk, hoşgörü ve barış, sivilleşme ve entegrasyon konusunda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye devletinin vatandaşlık ve kamu görevlendirmesi sürecinde uygulanan birçok pratikte; etnik, dini-mezhepsel ve ideolojik bağlamda ayrımcı ya da dışlayıcı bir ulus devlet politikası izlediğini söylemek haksızlık olacaktır. Son olarak, gayrimüslim ya da diğer farklı sosyal dinamiklerin sorunları Türk vatandaşları olarak önemli sorunları vardır; bu sorunların aşılması konusunda oldukça radikal adımlar atılmıştır ve sivillerin yapacağı yeni toplum sözleşmesinde-anayasada bireyi yani insanı ve toplum-

125 Ergil, *a.g.m.*, 2000, s. 49-50.

126 Tanıl Bora, *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, Tarih Vakfı Y., 1998, s.48.

127 Ergil, *a.g.m.*, 2000, s.50.

128 Kubicek, *a.g.e.*, 1999, s.158.

Gazi

Akademik
Bakış

25

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

sal barışı önceleyen demokratik bir siyasanın inşa edileceği düşüncesindeyiz. Dolayısıyla, bu sorunların çoğunun çözüleceğini umarak sosyal bir sivil düzeni kurmuş Türkiye'nin bölgesinde rekabet halindeki diğer devlet siyasa düzenlerinin siyasi, kültürel ve ekonomik cazibe merkezi haline gelebilir.

Kaynaklar

ANDERSON Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londra-New York: Verso 1991.

ANDİCAN, Ahat, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Kitap, 2009.

BALAKRISHNAN Gopal (ed.), *Mapping the Nation*. Londra ve New York: Verso 1996.

BEINER Ronald (ed.), *Theorizing Nationalism*. Albany: State University of New York Press, 1999.

BLOOM William, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press 1990.

BOBBİO Norberto, *Democracy and Dictatorship*, tr. Peter Kennealy, Polity Press, 1989.

BOZDOĞAN Sibel - Reşat Kasaba, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, 3. Basım, 2005.

CONNOR Walker, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, New Jersey: Princeton 1994.

CLEVELAND William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora, 2004-2008.

ÇAYLAK Adem - Mehmet Dikkaya vd., "Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleş-tirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı", *Türkiye'nin Politik Tarihi* içinde, Savaş Yayınevi, 2. Baskı, 2010.

DIECKHOFF Alain - Christophe Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Ku-ramlar ve Uygulamalar*, İletişim, 2005-2010.

DUNN John, "Nationalism", *Theorizing Nationalism* içinde, ed. Ronald Beiner. Albany: State University of New York Press 1999.

DÜNDAR Fuat, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Doz Yayınları, İstanbul, 1999.

ERGİL Dogu, "Identity Crises and Political Instability in Turkey", *Journal of International Affairs*. 2000, 54 (1): 43-62.

ERDENİR F. H. Burak, *Avrupa Kimliği: Pan Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe*, Ümit, 2005.

ERIKSEN Thomas Hylland, "Ethnicity versus Nationalism", *Journal of Peace Research*, 1991, 28 (3): 263-278.

EROL Mehmet Seyfettin, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Vizyon Arayışları ve 'Dört Tarzı Siyaset'", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007.

ESMAN Milton J., *Ethnic Politics*. Londra: Cornell Univ. Press 1994.

GELLNER Ernest, *Nations and Nationalism: Perspectives on the Past*. Oxford: Blackwell 1983.

Gazi

GELLNER Ernest, "Nationalism and Modernization", *Nationalism* içinde, ed. John Hutchinson ve Anthony D. Smith. New York: Oxford University Press 1994.

GELLNER Ernest, *Encounters with Nationalism*, Oxford: Blackwell 1994.

GÖKALP Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Bordo Y. 2006.

GÜZEL Şehmus, *Devlet-Ulus*, Alan Y., İstanbul, 1995.

GREENFELD Liah, *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1992.

GUIBERNAU Montserrat, *Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press 1996.

GUIBERNAU Montserrat - John Rex (ed.), *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism, and Migration*. Maiden: Blackwell 1997.

HASTINGS Adrian, *The Construction of Nationhood Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press 1997.

HEPER Metin, "The Ottoman Legacy and Turkish Politics", *Journal of International Affairs*, 2000, 54 (1): 63-82.

HEPER Metin, *Devlet ve Kürtler*, Doğan Kitap, 2008.

HERTZ Frederick, *Nationality in History and Politics: A Study of the Psychology and Sociology of National Sentiment and Character*. New York 1944.

HOBSBAWM Eric, *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press 1990.

HOBSBAWM E.J., *Milletler ve Milliyetçilik*, 2. bs., Ayrıntı y., İstanbul, 1995.

HUTCHINSON John - Anthony D. Smith (ed.), *Nationalism*. New York: Oxford University Press 1994.

IGNATIEFF Michael, *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*. New York: Farrar, Strauss & Giroux 1993.

JEAN Carlo, "The Role of the Nation State in Providing Security in a Changed World", 1998, *The International Spectator* 33 (1): 67-78.

KADIOGLU Ayşe, "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, ed. Sylvia Kedourie. Londra, Portland: Frank Cass, 1998.

KARPAT Kemal, *Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Y. 2011.

KASABA Resat, "Kemalist Certainties and Modern Ambiguities", *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* içinde, ed. Sibel Bozdoğan ve Resat Kasaba, Seattle: University of Washington Press 1997

KEDOURIE Elie, *Nationalism*. Londra: Hutchinson 1960

KELLAS James G., *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, 2. Baskı, New York: St. Martin's 1998.

Görüş

Akademik
Bakış

27

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

KENANOĞLU M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi -Mit ve Gerçek-*, Klasik, 2004.

KEYDER Çağlar, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İletişim Y. 2003.

KEYMAN Fuat, *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*, İstanbul: Bağlam Yayınları 1999.

KIRISCI Kemal - Gareth Winrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-State Ethnic Conflict*, Portland: Frank Cass 1997.

KOHN Hans, *The Idea of Nationalism*. New York: Macmillan 1945.

KUBICEK Paul. 1999. "Turkish European Relations: At a New Crossroads," *Middle East Policy*, 6 (4): 157-173.

KUPCHAN Charles A., "Introduction: Nationalism Resurgent", *Nationalism and Nationalities in the New Europe* içinde, ed. Charles A. Kupchan, Londra: Cornell University Press, 1995, 1-14.

KYMLICKA Will, *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ayrıntı. 1995-1998.

LERNER Robert E. vd., *Western Civilisations: Their History and Their Culture*, Eleventh Edition, New York: Norton, 1988.

MARDİN Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları 1995.

MABBOTT J. D., *The State and the Citizen*, Hutchinson University Library, London, 1967.

MCCULLOUGH H.B. (ed.). *Political Ideologies and Political Philosophies*. Toronto: Thompson Educational Publishing 1995.

MCCARTHY Justin, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap, 7. Bsm., 1998.

MEROM Gil, "Israel's National Security and the Myth of Exceptionalism", *Political Science Quarterly*, 1999, 114 (3): 409-434.

NAIRN Thomas, *Faces of Nationalism: Janus Revisited*, Londra, Verso 1997.

NIKOLAS Margareta Mary, *False Opposites in Nationalism: An Examination of the Dichotomy of Civic Nationalism and Ethnic Nationalism in Modern Europe*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Monash University, Centre for European Studies. The Nationalism Project'in internet sitesinden ulaşılabilir: <http://www.nationalismproject.org/articles/nikolas/title.html>, 1999

NOI Aylin Ünver. *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*, IQ, 2007.

NORMAN Wayne, "Theorizing Nationalism (Normatively): The First Steps", *Theorizing Nationalism* içinde, ed. Ronald Beiner. Albany: State University of New York Press, 1999.

OLSON Robert, "The Kurdish Rebellions of Sheikh Said (1925), Mt. Ararat (1930), and Dersim (1937-1938): Their Impact on the Development of the Turkish Air Force and on Kurdish and Turkish Nationalism", *Die Welt Des Islams*, 40 (1), 2000, s. 67-94.

Görüş

OPELLO W.C. - S. J. Rosow, *The Nation-State and Global Order: A Historical Introduction to Contemporary Politics*. Columbia: Columbia University Press 1997.

ORAN Baskın, *Türkiyede Azınlıklar*, İletişim, 6. Bsm, 2010.

ÖZBARAN Salih, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

ÖZKIRIMLI Umut. *Milliyetçilik Kuramları -Eleştirel Bir Bakış-*, 3. bs., Doğu Batı Y., Ankara, 2009.

ÖZDOĞAN Günay Göksu. "*Turan'dan "Bozkurt"a -Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)-*", İletişim y. İstanbul, 2001.

ÖZDOĞAN Günay Göksu & Gül Tokay. *Redefining the Nation State and Citizen*, Eren y., İstanbul, 2000.

ÖĞÜN Süleyman Seyfi. *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, Bağlam, 1995.

PARLA Taha, *The Social and Political Thoughts of Ziya Gökalp, 1876-1924*, Leiden: E.J. Brill 1985.

POULTON Hugh, "The Turkish State and Democracy", *The International Spectator*, 34 (1), 1999, CLAO sayfalarından erişilebilir.

PRIZEL Ilya, *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia, and Ukraine*. New York: Cambridge University Press 1998.

RAMET Sabrina, *Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Consequences of the Great Transformation*, 2. Baskı. Durham: Duke University Press 1995.

ROUX Jean-Paul. *Türklerin Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan, Kabalıcı, 7. bs., 2010.

SAID Edward, *Entelektüel*. İstanbul: İletişim Yayınları 1995.

SEYMOUR Michel, "On Redefining the Nation," *Monist*, 82 (3), 1999, s. 411-445.

SMITH Anthony, *National Identity*, Londra: Penguin 1991.

SMITH Anthony D., "National Identity and the Idea of European Unity," *International Affairs*. 1992, 68 (1): s. 55-76.

SMITH Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell 1986

ŞIVGIN, Hale; "Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi", *Gazi Akademik Bakış*, 2 (4), 2009, s. 35-52

ÜSTEL Füsün. "*Makbul Vatandaş'ın Peşinde*", İletişim, İstanbul, 2. bs., 2005

TACHAU Frank (??) "Language and Politics: Turkish Language Reform," *The Review of Politics*.

TEMPELMAN Sasja, "Constructions of Cultural Identity: Multiculturalism and Exclusion", *Political Studies*, 47, 1999, s. 17-31.

TOPRAK Binnaz, *Islam and Political Development in Turkey*, Leiden: E.J. Brill 1981.

WIBORG Susanne, "Political and Cultural Nationalism in Education: The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education", *Comparative Education*. 36 (2), 2000, s. 235-243.

Gazi

Akademik
Bakış

29

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

WICKER Hans-Rudolf, "Introduction: Theorizing Ethnicity and Nationalism", *Rethinking Nationalism & Ethnicity: The Struggle for Meaning and Order in Europe* içinde, H. R. Wicker, Oxford-New York, Berg 1997.

YACK Bernard, "The Myth of Civic Nation", *Theorizing Nationalism* içinde, ed. Ronald Beiner, Albany: State University of New York Press 1999.

YENGİN M. Naci, *Türkiye'de Ulus Devletin Dinamikleri*, Bir Harf y., İstanbul, 2006.

YENİÇERİ Özcan, *Türk Dünyasına Stratejik Bakış*, IQ Kültür Sanat, 2008.

YENİÇERİ Özcan, *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Dünyası*, Kripto bsm, Ankara, 2011.

75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru, Tarih Vakfı y., 1998.

Görüş

Akademik
Bakış

30

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011